

SUKUPUOLEN MÄÄRITELMÄT JA ILMENEMINEN
TERVEYSTIEDON OPPIKIRJOISSA PERUSOPETUKSEN
VUOSILUOKILLA 7–9

Pro gradu -tutkielma

Pihla Ahponen, 268814

Soveltavan kasvatustieteen ja

opettajankoulutuksen osasto

Itä-Suomen yliopisto, 2020

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Filosofinen tiedekunta		Osasto Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto	
Tekijä Pihla Ahponen			
Työn nimi Sukupuolen määritelmät ja ilmeneminen terveystiedon oppikirjoissa perusopetuksen vuosiluokilla 7–9			
Pääaine	Työn laji	Päivämäärä	Sivumäärä
Kasvatustiede	Pro gradu -tutkielma	14.05.2020	63 + 5 liitettä
	Sivuainetutkielma		
	Kandidaatin tutkielma		
	Aineopintojen tutkielma		
Tiivistelmä			
<p>Yhteiskunnassamme sukupuoli on yksi tavallisimmista luokittelun perusteista. Sukupuoli voidaan nähdä biologisena ja sosiaalisena sukupuolena. Biologisella sukupuolella tarkoitetaan geneettistä, hormonaalista ja anatomista sukupuolta. Sosiaalinen sukupuoli taas tarkoittaa ihmisen omaa kokemusta sukupuolestaan. Sosiaalinen ja biologinen sukupuoli eivät ole kytköksissä toisiinsa, vaan sosiaalinen sukupuoli voi olla paljon muutakin kuin ihmisen biologinen sukupuoli.</p> <p>Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten sukupuoli määrittyi ja ilmeni terveystiedon oppikirjoissa perusopetuksen vuosiluokilla 7–9. Aikaisempi oppikirjatutkimus sukupuolen näkökulmasta osoitti, että sukupuolet kuvattiin oppikirjoissa usein stereotyyppisesti. Oppikirjoissa miehet olivat aktiivisemmissä rooleissa kuin naiset, ja niitä esiintyi oppikirjoissa enemmän. Teoreettisessa viitekehyksessä esiteltiin sukupuolta käsitteenä, sukupuolentutkimusta, sukupuolen eri ilmenemismuotoja ja tasa-arvoa sekä sukupuolta perusopetuksen opetussuunnitelmassa ja suomalaisissa kouluissa. Näiden lisäksi teoriassa käsiteltiin oppikirjoja, oppikirjatutkimusta ja terveystietoa oppiaineena. Tutkielma oli laadullinen ja tieteenfilosofisena lähtökohtana toimi konstruktivismi. Tutkimusaineisto koostui kolmen eri kustantajan terveystiedon oppikirjoista vuosiluokilla 7–9. Aineistoa analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Aineistoon kuuluvista oppikirjoista otettiin huomioon teksti, kuvat ja tehtävät.</p> <p>Tutkielmassa kävi ilmi, että sukupuoli määriteltiin terveystiedon oppikirjoissa vuosiluokilla 7–9 monimuotoiseksi, mutta sukupuolen monimuotoisuus ei ilmennyt oppikirjoissa muuten mitenkään. Sukupuoli esitettiin oppikirjoissa binäärisesti, miehiin ja naisiin jaoteltuina. Aineiston oppikirjoja yleisesti tarkastellessa nähtävissä oli, että mies- ja naissukupuolen edustajia esitettiin niissä yhtä paljon. Aineistossa oli kuitenkin huomattavissa myös aikaisempien tutkimusten kanssa samansuuntaisia tuloksia. Oppikirjoissa miehen ja naisen stereotyyppinen kuvaaminen tuli esille harrastuksissa ja ammateissa. Miessukupuolenedustajat kuvattiin harrastusten yhteydessä yleisemmin vauhdikkaiden liikuntaharrastusten parissa ja ammattien osalta heidät kuvattiin lääkäreinä ja palomiehinä. Harrastusten osalta naissukupuolenedustajat kuvattiin rauhallisimmista liikuntaharrastuksista sekä käsityö- ja kuvataideharrastusten parissa ja ammatteihin liittyen he olivat edustettuina terveydenhuollon ammateissa, pääsääntöisesti hoitajina.</p>			
Avainsanat			
sukupuoli, oppikirjatutkimus, terveystieto, perusopetus			

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Faculty Philosophical Faculty		School School of Applied Educational Science and Teacher Education									
Author Pihla Ahponen											
Title Gender definitions and manifestation in health education textbooks for basic education in years 7–9											
Main subject	Level	Date	Number of pages								
Education	<table border="1"> <tr> <td>Master's thesis</td> <td>☒</td> </tr> <tr> <td>Minor thesis</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Bachelor's studies</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Intermediate studies thesis</td> <td>☐</td> </tr> </table>	Master's thesis	☒	Minor thesis	☐	Bachelor's studies	☐	Intermediate studies thesis	☐	14.05.2020	63 + 5 appendices
Master's thesis	☒										
Minor thesis	☐										
Bachelor's studies	☐										
Intermediate studies thesis	☐										
Abstract											
<p>In our society, gender is one of the most common criteria for classification. Gender can be seen as biological and social sex. Biological sex refers to genetic, hormonal, and anatomical sex. Social gender, on the other hand, means a person's own experience of their gender. Social and biological sex are not interconnected, but social sex can be much more than human biological sex.</p> <p>The purpose of the thesis was to find out how gender is defined and manifested in health textbooks in grades 7–9 of basic education. Earlier textbook research from the perspective of gender showed that the sexes were described in textbooks were often stereotyped. In textbooks, men were in more active roles than women and they appeared more in textbooks. The theoretical framework had been treated as a concept sex, gender studies, the various manifestations of sex and equality and sex of Finnish curriculum and Finnish schools. In addition, theory was concern textbooks, textbook research and health information as a subject. The thesis was qualitative and the philosophical starting point of science was constructivism. The research material consisted of health information textbooks from three different publishers in grades 7–9. The data were analyzed content analysis. Text, pictures and assignments from the textbooks included in the material were taken into account.</p> <p>This thesis revealed that gender was defined health information in textbooks grades 7-9 multiform, but the gender diversity in textbooks did not occur otherwise in any way. Gender was presented binary in textbooks, divided into men and women. In general examining textbooks can say that the male and female had showed as much. However, the data also showed significant results in line with previous studies. The stereotypical description of men and women come to the fore in hobbies and professions. Male gender practitioners were described more generally in connection with hobbies in fast-paced sports hobbies, and in terms of professions, they were described as doctors and firefighters. In terms of hobbies, female gender representatives were described in the quietest sports hobbies as well as in craft and visual arts hobbies and in connection with professions, they were represented in health care professions, mainly as caregivers.</p>											
Keywords											
sex, gender, textbook research, health education, basic education											

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 SUKUPUOLI	3
2.1 Sukupuoli käsitteenä	3
2.2 Sukupuolentutkimus	6
2.3 Sukupuolen ilmeneminen	7
2.4 Sukupuolten välinen tasa-arvo	10
2.5 Sukupuoli perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa	13
2.6 Sukupuoli suomalaisissa kouluissa	14
3 OPPIKIRJAT JA TERVEYSTIETO	17
3.1 Oppikirjojen merkitys kouluissa	17
3.2 Oppikirjatutkimus	18
3.3 Terveystieto oppiaineena	20
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	23
4.1 Tutkimustehtävä ja -ongelmat	23
4.2 Tutkittavat oppimateriaalit	24
4.3 Sisällönanalyysi	27
4.4 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin toteuttaminen	29
5 TULOKSET	32
5.1 Sukupuolen määrittäminen oppikirjoissa	32
5.2 Sukupuolen ilmeneminen oppikirjoissa	36
6 POHDINTA	55
6.1 Tulosten tarkastelu	55
6.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	57
6.3 Jatkotutkimusaiheita	59
LÄHTEET	60
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Sukupuoli on yksi yleisimmistä luokittelun perusteista yhteiskunnassamme. Tästä syystä suurin osa ihmisistä hämmentyy, jos ulkonäön perusteella ei pysty määrittelemään vastaantulevan ihmisen sukupuolta. (Tainio, Palmu & Ikävalko 2010, 13.) Moni ihminen määrittelee toisen henkilön sukupuolen sukupuolielinten mukaan. Sukupuoli on kuitenkin tätä monimuotoisempi asia (Vilka 2010, 17). Myös käsitteet sukupuoli ja seksuaalisuus saattavat monesti sekoittua keskenään, vaikka ne eivät tarkoita samaa asiaa. Ihmisen sukupuolta ei pystytä määrittelemään hänen seksuaalisen suuntautumisensa perusteella eikä toisinpäin. Englanninkielisen käsitteen *gender* käyttäminen *sex*-käsitteen sijaan on edesauttanut sukupuolen ja seksuaalisuuden erottamista toisistaan (Rossi 2010, 22).

Päätin lähteä tutkimaan sukupuolta perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjoissa. Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, miten kyseisissä oppikirjoissa sukupuoli määritellään ja, miten se ilmenee. Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjat valikoituivat tutkimukseni kohteeksi, koska luokanopettajaopintojen ohessa olen käynyt terveystiedon perus- ja aineopinnot. Tulevaisuudessa pystyn siis työskentelemään luokanopettajana, perusopetuksen vuosiluokilla 1–6 ja terveystiedon opettajana vuosiluokilla 7–9. Haluan antaa tuleville oppilailteni mahdollisimman laajan käsityksen ihmisten erilaisuudesta ja haluan pystyä tukemaan heidän kasvuaan yksilöinä, sukupuolesta riippumatta.

Sukupuolen tutkimus on lähtenyt liikkeelle naistutkimuksesta. Naistutkimus on kuitenkin laajentunut tutkimaan myös miehiä, transsukupuolisuutta ja seksuaalisuutta (Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 9, 11). Sukupuolen näkökulmasta oppikirjatutkimusta on tehty Suomessa viimeisten vuosikymmenten ajan (Tainio & Teräs 2010, 11). Oppikirjatutkimuksissa sukupuolen näkökulmasta on havaittavissa tietynlaista mies- ja naissukupuolen stereotyyppistä jaottelua. Miessukupuolen edustajat ovat kuvattuina oppikirjoissa yleisemmin kuin naissukupuolen edustajat ja heidät kuvataan monesti naisia aktiivisimmissä rooleissa, maskuliinisina, rohkeina ja älykkäinä. Naiset taas saavat oppikirjoissa usein äidin roolin ja heidät kuvataan hoivaavina kotiäiteinä, hoitajina ja opettajina. (Lahelma & Gordon 1998, 100; Michel 1989, 27–29, 31.) Vaikka minusta tuleekin stereotyyppisesti oppikirjoissa kuvattu naisopettaja, tulevassa työssäni en halua vahvistaa oppilaisissa tällaista

luokittelua, koska stereotyyppiset sukupuoliroolit opitaan jo varhaisessa vaiheessa ja niistä tulee melko pysyviä (Juvonen 2016, 40).

Tutkielmani koostuu kuudesta eri luvusta, johdanto mukaan lukien. Johdannon jälkeen, luvussa kaksi olen lähtenyt määrittelemään sukupuolen käsitettä useammasta eri näkökulmasta. Sukupuoli käsitteen myötä tulee esille sen moninaisuus ja olen avannut myös siihen liittyvää tutkimusta. Tämän lisäksi esittelen, miten sukupuoli näkyy tasa-arvolaisissa, perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä suomalaisissa kouluissa. Kolmannessa luvussa perehdyn oppikirjoihin sekä terveystietoon oppiaineena. Kerron oppikirjojen merkityksestä ja terveystiedon oppiaineen historiasta sekä tehtävistä. Neljännessä luvussa avaan tutkielmani tekemistä. Kyseisessä luvussa esittelen tutkimustehtävän ja -ongelmat, käyttämäni aineiston ja kerron tekemästäni sisällönanalyysistä. Viidennessä luvussa avaan tutkielmani tuloksia ja kuudennessa teen yhteenvedon niistä. Kuudennessa luvussa tuon esille myös tutkimuseettisiä näkökulmia sekä pohdin tutkielmani luotettavuutta. Tutkielmani lopussa esittelen vielä mahdollisia jatkotutkimusideoita.

2 SUKUPUOLI

Luvussa kaksi avaan yleisesti sukupuolta käsitteenä ja kerron sen erilaisia ilmenemismuotoja. Näiden lisäksi kerron sukupuolentutkimuksesta sekä siitä, mistä se on lähtenyt liikkeelle. Tässä luvussa tuon myös esille, miten sukupuoli näkyy tasa-arvolaisissa, perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä koulumaailmassa. Olen aloittanut luvun yleiseltä tasolta, sukupuolen käsitteen määrittelyn kautta ja etenen lähemmäksi käytäntöä, joka ilmenee siinä, miten sukupuoli näkyy suomalaisissa kouluissa.

2.1 Sukupuoli käsitteenä

Sukupuoli on se, mihin yleensä kiinnitämme huomiota kohdatessamme toisen ihmisen. Se on yksi yleisimmistä ihmisen luokittelun ja tyypittelyn perusteista meidän yhteiskunnassamme. Olo voi tuntua kiusalliselta, jos ei pysty heti päättämään, mitä sukupuolta kanssasi keskusteleva ihminen on. (Tainio, Palmu & Ikävalko 2010, 13.) Henkilöt jaetaan yleisesti kahteen eri sukupuoleen: nainen tai tyttö ja mies tai poika. Sukupuoli on kuitenkin monimuotoinen ja sillä on useita ilmenemistapoja. Sukupuolta ei määritellä pelkkien biologisten ominaisuuksien osalta vaan siihen kuuluu lisäksi juridinen, sosiaalinen, psyykkinen ja aistillinen kokemus. (Vilka 2010, 17.) Sukupuolen voidaan nähdä muuttuvan ajassa ja paikassa. Se on ideologiaa, neuvotteluja, sopimuksia, politiikkaa, konflikteja ja uusintamista. (Rossi 2006, 64.)

Ihmisiltä löytyy biologinen sukupuoli. Englannin kielessä *sex*-käsite viittaa kuitenkin sukupuolen lisäksi seksuaalisuuteen sekä seksiin ja sen merkitys tulisi osata tulkita puhuttavan asian yhteydestä (Rossi 2010, 22). Biologinen sukupuoli voidaan jakaa geneettiseen, anatomiseen ja hormonaaliseen sukupuoleen. Ihmisen biologisesta sukupuolesta ei ole silmillä havaittavissa monikaan ominaisuus, mutta silti ihmisiä kohdatessa mietimme heidän biologista sukupuoltansa. Usein meille näkyy ihmisestä sosiaalinen sukupuoli biologisen sukupuolen sijaan. (Oakly 1972, 161.) Geneettinen sukupuoli saa alkunsa sukusoluista ja se määräytyy vanhemmilta saatujen sukusolujen mukaan. Poikalapsi on saanut äidiltä x-kromosomin ja isältään y-kromosomin, kun taas tyttölapsi on saanut äidiltään ja isältään kummaltakin x-kromosomit. Kromosomiyhdistelmä voi myös olla

jokin variaatio perinteisistä x+y- tai x+x-kromosomiyhdistelmistä. (Vilka 2010, 17; Oakley 1972, 19). Sukupuolen biologiset erot kehittyvät kohdussa yhdeksän kuukauden aikana. Ensimmäiset seitsemän viikkoa sikiöllä on samanlaiset genitaalialueet sukupuolesta riippumatta. Tämän jälkeen sukupuolet lähtevät kehittymään sukupuolikromosomien mukaan, joko mieheksi tai naiseksi. Tämä vaihe on kriittinen sikiön sukupuoliantomian kannalta. (Oakley 1972, 19.) Anatomiseen sukupuoleen kuuluvat sukurauhaset sekä ulkoiset ja sisäiset rakenteelliset ominaisuudet. Naisilla nämä rakenteelliset ominaisuudet ovat klitoris, kohtu, emätin ja munasarjat ja miehillä penis, eturauhanen, rakkularauhaset ja kivekset. Osa naisen ja miehen rakenteellisista ominaisuuksista vaikuttaa myös hormonaaliseen sukupuoleen. Miehillä kivekset tuottavat testosteronia ja naisilla munasarjat estrogeenia ja progesteronia. Henkilön biologiseen sukupuoleen vaikuttaa hormonien suhde kehossa. Miehillä testosteronia on huomattavasti enemmän kehossa kuin naisilla. Naisilla on puolestaan kehossa enemmän estrogeenia. Hormonien suhteet kehossa voivat kuitenkin vaihdella ja mennä päällekkäin mies-nainen-luokitusten välillä. (Vilka 2010, 18.)

Sukupuolikeskusteluissa ruvettiin käyttämään 1960-1970-luvuilla englanninkielistä *gender*-käsitettä. *Gender*-käsitteen käyttäminen on osittain edesauttanut sukupuolen ja seksuaalisuuden erottamista toisistaan. Ne kietoutuvat monin tavoin toisiinsa, mutta ovat myös hyvä pystyä erottamaan. Sukupuoli ei ole sama asia kuin ihmisen seksuaalisuus eikä kaikki sukupuoleen liittyvä asiat liity seksuaalisuuteen. (Rossi 2010, 22.) Biologisen ja sosiaaliseen sukupuolen erottelu antaa ymmärtää, että sosiaalisia sukupuolia voi olla monia huolimatta siitä, mitä biologista sukupuolta henkilö on. Kun biologista ja sosiaalista sukupuolta ei tarkastella kytköksissä toisiinsa, ihminen ei tule tietyksi sosiaalisesti sukupuoleksi hänen biologisen sukupuolensa mukaan. Kaksijakoinen sosiaalinen sukupuoli säilyttää kuitenkin uskomuksen jäljittelevästä suhteesta biologiseen sukupuoleen eli uskomuksen siitä, että sosiaalinen sukupuoli heijastaa henkilön biologista sukupuolta. Tästä syystä ei siis ole mielekäästä määritellä sosiaalista sukupuolta biologisen sukupuolen kulttuuriseksi tulkinnaksi. (Butler 2006, 54–55, 195; Oakly 1972, 161.) Sosiaalinen sukupuoli on siis henkilön oma vahva kokemus ja tunne omasta sukupuolesta. Sosiaalinen sukupuoli viittaa henkilön kokemukseen, persoonaan, sosiaaliin, kulttuurisiin ja oikeudellisiin ominaisuuksiin sukupuolesta. Jokainen tuntee oman sukupuolensa, naiseutensa tai miehyytensä itselle ominaisella tavallaan. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna meillä on sukupuolia yhtä monta kuin siihen liittyviä kokemuksia. (Vilka 2010, 18.)

Vanhemmilla, sisaruksilla ja muilla sukulaisilla on suuri vaikutus sukupuoliroolien muodostumiseen, koska perheessä olevat roolit ovat vahvasti sukupuolittuneita. Äidillä ja isällä on perheessä tietyt roolit. Äidin rooleihin kuuluu äitiyden lisäksi naisen ja vaimon roolit ja isän tulee ottaa miehen, isän ja aviomiehen roolit. Lapsi oppii nämä tietyt kaksijakoiset roolit ja niihin kuuluvat odotukset. Koko elämän ajan ihminen oppii käyttäytymään kulttuurilleen hyväksyttävällä tavalla. Lapsesta saakka ihminen näkee kuinka tytön tai pojan tulisi toimia ja miltä hänen pitäisi näyttää. (Girshick 2008, 52, 56.) Stereotyyppiset sukupuoliroolit ovat siis yhteiskunnassa kaikkialla läsnä. Sukupuoliroolit ymmärretään kulttuurisesti jaettuihin rooleihin, eikä niitä kytketä biologiseen erilaisuuteen. Sukupuoliroolit omaksutaan jo varhain ja ne ovat osoittautuneet melko pysyviksi. Sukupuolirooleissa on monesti eroteltavissa kuvailevia ja ohjaavia piirteitä. Kuvailevilla piirteillä tarkoitetaan tiettyjä fyysisiä piirteitä, joita sukupuolesta esiintyy, kun taas ohjaavilla piirteillä tarkoitetaan sitä, millaisia sukupuolten tulisi olla. Seksismi nousee keskusteluissa pintaan, kun sukupuolisyrijintää perustellaan stereotyyppisillä asenteilla. (Juvonen 2016, 40–41.)

Monenlaisista sukupuolen muunnelmista puhuttaessa keskusteluissa nousee esille sukupuolivähemmistöt. Sillä tarkoitetaan kaikkia ihmisiä, joiden biologinen ja sosiaalinen sukupuoli ovat ristiriidassa keskenään. Sukupuolivähemmistöistä voidaan puhua myös, jos ihmisen sukupuoli ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen. (Aarnipuu 2008, 67–68.) Sukupuolierojen tekeminen ei ole väärin, koska sanat eivät tee ihmisistä eriarvoisia. Sukupuolet ovat monella tapaa erilaisia, mutta myös samanlaisia. Erojen korostamisen sijaan on oleellista, mikä merkitys sukupuolten välisille eroille annetaan tilanteisesti, ajallisesti tai paikallisesti. (Vilka 2010, 139.) Kaikkien sukupuoleltaan moninaisten ihmisten niputtaminen yhden käsitteen alle on kuitenkin ristiriitaista, koska näin on vaikeampi nähdä tämän ihmisjoukon moninaisuutta (Aarnipuu 2008, 67–68). Sukupuolieroja ei tulisi siis ajatella vastakohtina toisilleen, vaan avaruutena, esimerkiksi erilaisina tapoina olla jonkun sukupuolen edustaja. Tällaista näkökulmaa käyttämällä maailma on monella tavalla rikkaampi ja antaa mahdollisuuksia erilaisille tavoille elää sukupuolisesti kaikki rinnakkain. (Vilka 2010, 140.) Transihmiset-käsitettä käytetään myös synonyymina käsitteelle sukupuolivähemmistöt. Etuliite *trans* tulee latinan kielestä ja se tarkoittaa paikasta toiseen siirtymistä tai toisella puolella olemista. Sukupuolen moninaisuus voi toisinaan sekoittua myös seksuaaliseen suuntautumiseen tai jopa jäädä sen jalkoihin. (Aarnipuu 2008, 67, 211.)

2.2 Sukupuolentutkimus

Sukupuolentutkimus on lähtöisin naistutkimuksesta. Naistutkimus on alkanut tutkimuksena naisista, naisilta ja naisille. Naisiin liittyvä tutkimus on kuitenkin laajentunut koskemaan myös miehiä ja transsukupuolisuutta. Naistutkimuksen sisällä on alettu tutkimaan myös seksuaalisuutta koskevia aiheita. Naistutkimus-käsitettä on kritisoitu, koska tutkimukset eivät koske enää nimenomaan vain naisia. Suomalaisissa yliopistoissa on vuosikymmenten ajan opetettu naistutkimusta, mutta vaikuttaa siltä, että sukupuolentutkimus alkaa vakiintua tätä oppiainetta kuvaavaksi kattokäsitteeksi. (Juvonen ym. 2010, 9, 11.)

Sukupuolentutkimuksessa miehiä ja maskuliinisuutta koskevaa tutkimusta on alettu kutsua miestutkimukseksi. Miehen määrittely on hankalaa, mutta vielä ongelmallisemmaksi tulee maskuliinisuuden määrittelemisen. Tästä syystä tutkimuskeskusteluissa maskuliinisuudesta on mahdotonta esittää yhtenäistä määritelmää. Miestutkimusta tehdään ympäri maailmaa, mutta silti se ei ole vakiintunut tieteenala tai oppiaine. Miestutkimuksesta on käytetty myös nimeä kriittinen miestutkimus. Se on saanut vaikutteita feministisestä tutkimuksesta sekä homo- ja queer-tutkimuksesta. (Jokinen 2010, 128–130, 137.) Kriittisen miestutkimuksen lähtökohtana on tarkastella miehiä kriittisesti. Sen käsitys miehistä on sosiaalinen. Miehet nähdään sosiaalisena ryhmänä sekä yksittäisinä miehinä. Yksittäiset miehet ja miesten muodostamat sosiaaliset ryhmät ymmärretään historiallisiksi ja muuttuviksi. (Hearn 2005, 171–172.)

Sukupuolentutkimusta on alettu Suomessa tekemään naistutkimuksen nimellä 1980-luvulla. Åbo Akademi oli ensimmäinen yliopisto Suomessa, johon perustettiin naistutkimuslaitos. Myöhemmin se laajeni myös Tampereen (1990), Helsingin (1991) ja Turun (1995) yliopistoihin. (Bergman & Rantalaiho 2002, 10,12.) Nykyään sukupuolentutkimusta opetetaan kahdeksassa yliopistossa Suomessa: Åbo Akademin, Tampereen, Helsingin, Turun, Itä-Suomen, Jyväskylän, Lapin ja Oulun yliopistoissa. (Terveystieteiden- ja hyvinvoinninlaitos 2019). Viimeisimmän yliopistouudistuksen myötä nais- ja sukupuolentutkimusta opetetaan osana suurempaa ainelaitosten kokonaisuutta (Juvonen ym. 2010, 9).

2.3 Sukupuolen ilmeneminen

Sukupuoli on ihmisessä muutakin kuin vain biologinen ominaisuus (Vilkkä 2010, 17). Tässä luvussa esittelen sukupuolen erilaisia ilmenemismuotoja sekä käsitteitä, mitä niistä käytetään. Osa ihmisistä ei tunnista itseään binäärisessä mies-nainen-jaottelussa ja tästä syystä perinteinen luokittelu ei sovi heihin. Vaikka sukupuolivähemmistöistä käytetään erilaisia käsitteitä, yksilötasolla luokittelu perustuu kuitenkin jokaisen ihmisen omaan käsitykseensä omasta sukupuolestaan (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7).

Transsukupuolisuus

Transsukupuolisuus on niin sanottu sateenvarjokäsite ihmisten monimuotoisille kokemuksille omasta sukupuolesta, joka ei vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. (James, Herman, Rankin, Keisling, Mottet & Anafi 2016, 44). Osa transsukupuolisiksi itseään kutsuvista eivät pysty luontevasti samaistumaan mieheksi tai naiseksi. Osalla tunne toiseen sukupuoleen kuulumisesta voi kuitenkin tulla jo 3–5 vuoden iässä, kun taas toisilla vasta aikuisiässä. Pienen lapsen kokemukset toiseen sukupuoleen kuulumisesta eivät kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että aikuisena hänestä tulee transsukupuolinen. Moni lapsi pystyy leikissä muuttamaan ja vaihtamaan sukupuoltaan, mutta kaikkea ei pidä lähteä tulkitsemaan viitteenä transsukupuolisuudesta. (Vilkkä 2010, 29–31.)

Sukupuolen muutokseen kuuluu monta eri puolta. Henkilön ulkonäkö ja pukeutuminen muuttuu, nimi vaihtuu, henkilöllisyystodistus muutetaan, henkilö voi saada hormoneja tai hänelle tehdään kirurgisia toimenpiteitä, jotka muuttavan hänen fyysisiä tunnusmerkkejensä. Muutokset tapahtuvat pitkän prosessin seurauksena eivätkä kaikki transsukupuoliset halua käydä niitä läpi. (James ym. 2016, 47.) Useilla nuorilla, jotka tuntevat biologisen sukupuolensa vääräksi, muutos alkaa pukeutumisesta. Nuoret pukeutuvat vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin, koska heillä on tietoa transsukupuolisuudesta sekä sukupuolen vaihdoksesta. Lapsena pukeutuminen vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin alkaa usein kuitenkin jo ennen ymmärrystä sukupuoli-identiteetistä. Usein näin käy, jos lapsella on pääsy vastakkaista sukupuolta olevan isomman sisaruksen vaatekaapille. Pukeutuminen toisen sukupuolen vaatteisiin nähdään yhteiskunnallisesti ristiinpukeutumisena, mutta transsukupuoliselle se ei ole pukeutumista toisen, vaan oman sukupuolen vaatteisiin. Ihminen, joka

ei tunne kuuluvansa biologiseen sukupuoleensa tuntee monesti itsensä epänormaaliksi, oudoksi tai vieraaksi olioksi. (Girshick 2008, 57–58, 62, 66–67.)

Transvestisuus

Transvestiitit ovat yleensä tyytyväisiä omaan sukupuoleensa. Heillä on kuitenkin sisäinen tarve ilmaista vastakkaista sukupuolta muuttamalla pukeutumista, meikkiä sekä elekieltä. Ihmisillä transvestiittisuus ilmenee eri tavoin. (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7; Declain 2017, 137.) Usein transvestiitilla tarkoitetaan nimenomaan poikaa tai miestä, jolla on tarve aika ajoin eläytyä tytön tai naisen rooliin. Arvioin mukaan heitä on Suomessa kymmeniä tuhansia, mutta tästä huolimatta he ovat hyvin näkymätön joukko. Mies, joka haluaa pukeutua naisen rooliin, tekee sen monesti vapaa-aikana joko yksin tai muiden transvestiittien seurassa. Transvestiitti tuo harvoin tätä esille esimerkiksi työpaikallaan. Moni transvestiitti on löytänyt pukeutumisen toiseen sukupuoleen jo lapsena ja havainnut sen itselleen tärkeäksi. (Aarnipuu 2008, 80–81.)

Transvestiitit saattavat pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin tuodakseen esille eri puolia heidän persoonallisuudestaan, paetakseen jokapäiväistä elämää tai tunteakseen itsensä itsevarmaksi ja mukavaksi. Osa luo itselleen naispersoonan ja antaa itselleen naisen nimen, jota käyttää ollessaan tässä niin sanotussa toisessa persoonassa. (Declain 2017, 137–138.) Sosiaalisia ongelmia välttääkseen tämä kuitenkin pyritään pitämään salassa muilta (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7). Tämän takia ristiinpukeutumisessa on yleistä, että jossain vaiheessa henkilö yrittää tukahduttaa tarvettaan pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin. Tarpeen tukahduttaminen tarkoittaa monesti sitä, että hävittää kaikki vaatteet ja asusteet, joita on käyttänyt ristiinpukeutuessaan. Kyseisen tarpeen tukahduttaminen johtuu häpeän ja syyllisyyden tunteesta. On tavallista, että hävittämällä kaikki vaatteet ja asusteet transvestisuuteen liittyen, ihminen uskoo päässeensä yli tarpeestaan pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin. Monesti tavaroiden hävittäminen on kuitenkin vain lyhytaikainen ratkaisu, koska se ei vapauta ihmisen sisäistä konfliktia ja tämä johtaa siihen, että vastakkaisen sukupuolen vaatteiden, asusteiden ja peruukkien hankkiminen alkaa uudelleen. (Declain 2017, 149–150.)

Ei voida sanoa, etteikö nainen voisi olla transvestiitti, mutta naisen pukeutuessa mieheksi asetelma on hyvin erilainen. Länsimaissa naiset ovat voineet pukeutua housuihin ja miesten pukuihin jo

pitkään ilman, että siihen liitettäisiin negatiivisia mielikuvia. (Declain 2017, 140.) Mies mekossa on klassinen komiikan teema ja naurun aihe. Päinvastaisia mielikuvia syntyy naisesta, joka pukeutuu niin sanottuihin miesten vaatteisiin. Mielikuvat voivat olla positiivisia ja varsinkin nainen, joka on johtavassa asemassa ei voi aina pukeutua hameeseen, jos hän haluaa säilyttää auktoriteettinsa. Nainen voi myös leikkauttaa hiuksensa lyhyeksi ilman, että hänen ajatellaan olevan miehekäs. Pukeutumisen ja hiustyylin kanssa tulee kuitenkin noudattaa tiettyjä sääntöjä, jos ei halua tulla leimatuksi miehekkääksi tai lesboksi. Lyhyen hiusmallin tulisi olla pehmeäpiirteinen ja housupu-vun tyköistuva. (Aarnipuu 2008, 83.)

Intersukupuolisuus

Intersukupuolisella ihmisellä on syntyessään kromosomeissa tai anatomisessa sukupuolella erilaisia variaatioita verrattuna tyypilliseen mies-nainen-luokitukseen, joka tehdään kromosomien, sukupuolielinten ja hormonien perusteella. Heidät diagnosoidaan yleensä heti syntymän jälkeen, mutta osa voi saada diagnoosin vasta murrosiässä. Intersukupuolisuus voi ilmetä murrosiässä esimerkiksi sillä, että oletetulle tytölle ei tule kuukautisia. (Vilka 2010, 26.) Vauvat, joiden sukupuolielimet ovat epäselvät, diagnosoidaan tyypillisesti heti syntymän yhteydessä (Davis & Wakefield 2018, 44). Vauvan sukupuolen päättää lääkäri, joka usein tekee päätöksen sen mukaan, kumpi sukupuoli on edustetumpi (Vilka 2010, 26). Lapsen syntyessä hänet luokitellaan välittömästi poika, tyttö tai epäselvä sukupuoli -kategoriaan. Tämä luokittelu on kuitenkin virheellinen. Ongelmia syntyy etenkin lapsien kohdalla, jotka syntyvät intersukupuolisina. Suomessa lapsi kuuluu epäselvä sukupuoli -kategoriaan niin kauan kuin hänen diagnoosinsa intersukupuolisuudesta varmistuu. Diagnoosi voi tuottaa lapselle kumman tahansa sukupuolen poika tai tyttö. (Davis & Wakefield 2018 49; Vilka 2010, 26.)

Sukupuolielinten ulkonäköä muokkaavassa kirurgiassa ei ole kyse lapsen terveydestä vaan lääketieteen tavoitteesta luokitella kulttuurisen normin mukaisia tyttöjä ja poikia. Tämä kulttuurinen pakko kuitenkin ylittää ihmisen ruumiillisen itsemääräämisoikeuden, koska sukupuolielinten niin sanottu korjaaminen tapahtuu ilman asianomaisen lupaa. (Aarnipuu 2008, 216.) Intersukupuolisuuteen liittyvissä eettisissä keskusteluissa tulee siis esille ihmisoikeudet ja niissä ei painoteta ai-noastaan lääketieteen eettistä kantaa, vaan mukana on myös heidän oikeudellinen asemansa. Lää-

ketieteen näkökulmasta eettistä keskustelua herättää hormonihoidot, sterilisaatio sekä sukupuolielinkirurgia, kun taas oikeudellisen aseman näkökulmasta keskustelua herättää sukupuolen merkitseminen henkilöllisyysasiakirjoissa. (Viola 2016, 17.) Historian laillisesta näkökulmasta sukupuolen merkitys on nykyään paljon pienempi kuin aikana, jolloin miesten ja naisten oikeudellinen asema oli erilainen. Aikana, jolloin esimerkiksi naiset eivät saaneet äänestää tai toimia tietyissä ammateissa, sukupuolella oli suurempi merkitys. (Greenberg 2012, 48.) Intersukupuolisille tehdään tarpeettomia ja peruuttamattomia toimenpiteitä, jotta heidän kehonsa olisi yhteiskunnan normien mukainen (Davis & Wakefield 2018, 44).

Muunsukupuolisuus

On myös ihmisiä, jotka eivät tunne kuuluvansa kumpaankaan binääriseen sukupuoleen, mies tai nainen (Girshick 2008, 64). Muunsukupuoliset kokevat sukupuolensa monimuotoisena. He voivat tuntea olevansa sukupuoleettomia tai sukupuoleltaan määrittelemättömiä. Muunsukupuolisilla voi yhdistyä persoonassa, kehossa, ilmeissä ja eleissä sekä elämäntyylyssä maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä. He monesti kokevat sukupuolensa muuttuvaksi koko heidän elämänsä ajan. (Vilkkä 2010, 40.) Suomessa meillä on käytössä sana muunsukupuolinen, joka kuvaa kokemusta sukupuolesta, joka ei mahdu nainen-mies-jakoon. Aikaisemmin suomessa oli käytössä sana transgender, joka tulee englannin kielestä. Englannin kielessä käsitettä *transgender* käytetään kuitenkin kattokäsitteenä kuvaamaan kaikkia transihmisiä. Muunsukupuolisuus kattaa moninaisen joukon erilaisia sukupuoli-identiteettejä ja tästä syystä käsitettä on vaikea kuvata yksiselitteisesti. Muunsukupuolisuudella voidaan siis tarkoittaa monenlaisia keskenäänkin erilaisia sukupuolia ja kokemuksia sukupuolesta. (<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/muunsukupuolisuus/>.)

2.4 Sukupuolten välinen tasa-arvo

Sukupuolten välinen tasa-arvo on puhuttanut suomalaisia jo 1960-luvulta lähtien (Vilkkä 2010, 135). Suomessa perustettiin vuonna 1965 Yhdistys 9, jonka tarkoituksena oli muuttaa jyrkkiä sukupuolirooleja. Yhdistyksen mukaan naiset ja miehet eivät ole pohjimmiltaan sukupuolina erilaisia. Naisia sekä miehiä tulisi tarkastella itsenäisinä yksilöinä, jotka ovat keskenään samanlaisina

ja tasa-arvoisessa asemassa. Ideana oli, että jokainen voi olla sukupuoleton ihminen, jolla on oikeus osallistua yhteiskunnalliseen elämään ja politiikkaan, ansiotyöhön ja oman uran rakentamiseen ilman lastenhoitovelvollisuuksia. Yhdistys pyrki myös purkamaan perinteisiä perheen sisäisiä sukupuolirooleja. (Juvonen 2010, 264–265.)

Sukupuolen tasa-arvoinen huomioon ottaminen ei ole synnynnäinen ominaisuus. Jos ihmisille olisi sisään rakennettuna tämä ominaisuus, lakeja ja ohjeistusta siitä ei tarvittaisi. Sukupuolten kohtamisessa on aina kyse toisen ihmisen kohtaamisesta. (Vilkkä 2010, 149.) Naisten ja miesten välisen tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuvaa syrjintää sekä edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Sen tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Miesten ja naisten välisen tasa-arvolain tarkoituksena on tasa-arvon nimissä parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Koulutuksen järjestäjien, viranomaisten sekä muiden opetusta ja koulutusta järjestävien yhteisöjen tulee huolehtia, että tytöillä ja pojilla sekä naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Heidän on myös huolehdittava, että opetus, tutkimus sekä oppiaineisto tukee tämän lain tarkoituksenmukaista toteutumista. Tasa-arvon edistämisessä tulee kuitenkin ottaa huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1§, 5§.) Sukupuolten välinen tasa-arvo tarkoittaa siis sitä, että miehillä ja naisilla on tasa-arvoiset mahdollisuudet toteuttaa itseään ja osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Tasa-arvoisten mahdollisuuksien lisäksi tulee korostaa myös samoja oikeuksia ja velvollisuuksia. Nämä oikeudet ja velvollisuudet koskevat opintoja, työelämää, vapaa-aikaa ja perhe-elämää. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 29.) Lapsilla ja nuorilla on myös oikeus kotona sekä koulussa sellaiseen kasvuympäristöön, jossa he saavat tukea omaksi kokemansa sukupuolen persoonallisten, henkisten sekä kehollisten lahjojen ja valmiuksien täyteen kehitykseen (Vilkkä 2010, 141).

Pohjoismaissa 1960-luvulta lähtien tasa-arvopolitiikka on tuonut koululainsäädäntöön, perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin ja muihin säännöksiin lauselmia, joissa sukupuolten välistä tasa-arvoa korostetaan. Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus on hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa. Se on nostettu yhdeksi opettajakoulutuksen painopiste- ja kehittämialueeksi. Tästä huolimatta vaikuttaa siltä, että tasa-arvokasvatuksella ei ole tilaa koulun arjessa. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 25, 27, 33.) Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia, että oppilaitoksissa laaditaan koulukoh-

taisesti tasa-arvosuunnitelma. Se tulee laatia yhteistyössä henkilöstön, oppilaiden tai opiskelijoiden kanssa. Tasa-arvosuunnitelma voi olla osana perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita tai oppilaitoksen muuta suunnitelmaa. Huomiota tulee kiinnittää erityisesti oppilasvalintoihin, opetuksen järjestämiseen, arviointiin, oppimiseroihin sekä seksuaalisen ja sukupuoleen kohdistuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 5a§.) Opettajakoulutuksessakin sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus on jäänyt puheen tasolle, vaikka yliopiston tasa-arvosuunnitelma sekä tasa-arvolaki sitä velvoittaa. Opettajaopiskelijoilla on tulevaisuudessa mahdollisuus rakentaa tai olla rakentamatta tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Tästä syystä tasa-arvokasvatus olisi syytä ottaa tosissaan jo opettajakoulutuksessa. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 25, 27, 33.)

Sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta ei riitä, että otetaan huomioon vain miehet ja naiset. Sukupuolten välisen tasa-arvon tarkoituksena on, että sukupuolensa moninaisena kokevilla on myös samanlainen asema työyhteisöissä, palveluiden saatavuudessa sekä tarjonnassa. Pää tavoitteena on pyrkiä estämään välillinen ja välitön sukupuolisyryntä ja edistää sukupuolten tasa-arvoa. (Vilka 2010, 149.) Lainsäädännössä on kuitenkin otettu kantaa vain transsukupuolisten olemassaoloon. Muita sukupuolivähemmistöjä, kuten transvestiittejä ja intersukupuolisia ei olla otettu laissa huomioon. Lainsäädännössä olevat puutokset ovat haitallisia erityisesti intersukupuolisten lasten kohdalla. Kun ilmiötä ei tunneta lainsäädännössä ovat hoitokäytänteet jääneet vuosisadan takaiseen ajatteluun. Nykytilanteemme estää ilman sukupuolta syntyvän vauvan ottamista yhteiskunnan jäseneksi, koska ilman sukupuolta ihmisellä ei ole henkilötunnuksen loppuosaa. Suomen lainsäädännössä on tulkinnanvaraista, kielletäänkö transvestisuuteen perustuvaa häirintää tai syrjintää. (Aarnipuu 2008, 213.) Moni asia on muuttunut, mutta puhe siitä, että tasa-arvo olisi jo saavutettu on toiveajattelua. Niin kauan kuin ihmisellä on tarve tehdä eroja sukupuolten välille, on tarve tehdä myös sukupuolitietoista tutkimusta. (Juvonen 2010, 272–273.)

2.5 Sukupuoli perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on yksi keskeisimmistä koulua ohjaavista asiakirjoista. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ilmaistaan kyseisen koulun tai koulutusasteen tavoitteet, oppiaines sekä arvioinnin perusteet. Monesti siinä otetaan myös kantaa opetusmenetelmiin, vaikka päätäntävästuu opetusmenetelmistä on opettajalla. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet tulee hyväksyä hallinnollisessa elimessä valtakunnallisesti, kunnan tasolla, kouluittain tai oppilaitoksittain. Yhteiskunnan tila ja tahto heijastuvat aina perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, joten painotukset eri aikakausina ovat erilaiset. (Uusikylä & Atjonen 2005, 50, 52.) Peruskoulu-uudistuksesta lähtien peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa ei juurikaan näy mainintoja tytöistä ja pojista. Näennäisesti voidaan sanoa, että perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on sukupuolineutraali asiakirja. Sukupuolella on hyvin vähän merkitystä koulunkäynnissä tai oppisisällöissä. Sukupuolen häivyttäminen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei kuitenkaan häivytä sitä koulusta. (Lahelma & Gordon 1998, 93.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2014a) kuitenkin mainitaan sana sukupuoli. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan Suomen perustuslaki ja yhdenvertaisuuslaki määrää, että sukupuoli ei saa asettaa ihmisiä eri asemaan ja sukupuoleen katsomatta jokaisella on samat mahdollisuudet koulutukseen. Opetuksen ja opetusaineistojen tulee tukea näitä tasa-arvolaisissa määrättyjä kohtia ja edistää sukupuolten tasa-arvoa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on määritelty perusopetuksen tehtävä, jossa sukupuoli nousee myös esille. Perusopetuksen tehtävänä on lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta sekä yhdenvertaisesti kannustaa tyttöjä ja poikia eri oppiaineiden opinnoissa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on ottanut myös huomioon sukupuoleen sidotut roolimallit. Laaja-alaisissa tavoitteissa ”*työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)*” on nostettu esille tiedostettu sukupuoliroolien ja muiden roolimallien vaikutus ammatillisia kiinnostuksenkohteita ja jatko-opintovalintoja tehdessä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on myös mainittu se, miten aikuisten tapa toimia välittyy oppilaille ja esimerkiksi näin sukupuoliroolit siirtyvät oppilaille. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on määritelty toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavia periaatteita, joista yksi on yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Tässä osiossa sukupuolella on suuri rooli, koska siinä puhutaan sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen tasa-arvosta, sukupuolitietoisesta opetuksesta sekä

sukupuoleen sidotuista roolimalleista. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan työtapojen valinnassa tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneiden asenteiden ja käytänteiden tunnistamiseen sekä muuttamiseen. (Opetushallitus 2014a, 14, 16, 24, 26, 28, 30.)

2.6 Sukupuoli suomalaisissa kouluissa

Sukupuolen huomioiminen opetuksessa ja kasvatuksessa on tärkeää (Syrjäläinen & Kujala 2010, 25). Sukupuolijärjestelmä on nivoutunut koulutusjärjestelmäämme. Sukupuolineutraali perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet yhdistyy sukupuolijärjestelmään piilo-opetussuunnitelman kautta. (Takala 1989, 144, 146.) Sukupuoli ilmenee koulussa opetuksessa, oppimateriaaleissa ja muussa oppitunneilla käytettävissä materiaaleissa. Sukupuolta tuotetaan, rakennetaan, luetaan ja tulkitaan puheessa ja teksteissä sekä vaatteissa ja ruumiillisuudessa. Kulttuuri tuottaa omat käsitykset eri sukupuolista tapojen, odotuksien, mielikuvien ja määritelmien kautta. Sukupuolta tarkastellaan usein binaarisena kategoriana tai ryhmäominaisuutena, eli samaan sukupuoliryhmään kuuluvilla ajatellaan olevan samanlaisia ominaisuuksia. Sukupuolen näkyminen ja näkymättömyys vaihtelee sen mukaan, mistä ikäryhmästä on kyse. Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 aikana oppilaiden ruumiillisuus muuttuu ja muuttuvan ruumiin ja seksuaalisuuden pohdinta lisääntyy. (Palmu 1999, 182, 188.) Opettajat eivät kuitenkaan lähtökohtaisesti ota huomioon sukupuolta opetuksen suunnittelussa tai toteutuksessa (Syrjäläinen & Kujala 2010, 26).

Opettajat vannovat tasa-arvon nimeen, mutta koulun arki on monesti aivan muuta. Koulujen tasa-arvotavoitteet jäävät itsestään selviksi ja sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen tavoite jää opettajan henkilökohtaiseksi tavoitteeksi. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 37.) Lapset oppivat sukupuolirooleista kirjallisuuden ja oppikirjojen lisäksi koulun jokapäiväisessä arjessa. Oppilaiden ei tarvitse katsoa kuin vähän ympärilleen niin he näkevät, miten eri ammatit ovat koulun sisällä jakautuneet sukupuolen mukaan. Suurin osa opettajista on naisia, mutta rehtorit ja apulaisrehtori ovat yleensä miehiä. Kyseiset sukupuoliroolit luovat stereotyyppistä kuvaa siitä, että miehet ovat johdossa ja naiset alempiarvoisemmassa asemassa. (vrt. Michel 1986, 25.) Oppilaat voivat saada myös eriarvoista kohtelua sukupuolensa takia. Opettajat antavat oppilaille eri tavalla huomiota

riippuen siitä ovatko he tyttöjä vai poikia. Eriarvoinen kohtelu voi haitata oppilaiden oppimista. (Holmes 2007, 45; Uusikylä & Atjonen 2005, 55.)

Harvoin nostetaan koulukeskusteluissa esille sitä, että opettajakin on henkilö, jolla on sukupuoli. Sukupuoleen esiin tuomiseen käytämme monesti stereotyyppisiä keinoja. Melko selvä merkki naiseudesta on esimerkiksi hameen käyttäminen, kun taas mieheydestä kertoo parta tai viikset. Kulttuurille tyypillisiä sukupuolimerkkejä voidaan toki sekoittaa, mutta monesti pyritään siihen, että sukupuoli tulee tunnistetuksi. Oppilaidenkin keskuudessa tytöille sallitaan helpommin miesmäinen pukeutuminen kuin pojilla naismainen. Pukeutumisen ja ulkonäön ei katsota kertovan vain henkilön sukupuolesta vaan sen odotetaan paljastavan myös jotain hänen luonteestaan. Sukupuolisensitiivisen pedagogiikan avulla pyritään tulemaan tietoisiksi ajatteluamme ja käyttäytymistämme ohjaavista oletuksista sekä sukupuolikategorioiden vaikutuksista omaan toimintaamme. Sukupuolisensitiivisen pedagogiikan ongelmana voi kuitenkin toisinaan olla, että huomaamatta vahvistetaan olemassa olevia stereotypioita kyseenalaistamisen sijaan. (Tainio, Palmu & Ikävalko 2010, 15, 17–19.)

Unescon on valinnut koulutuksen päämääräksi tukea kaikkia ja taata jokaiselle mahdollisuus kehittää itseään sukupuolesta riippumatta. Oppikirjat sekä lasten kirjallisuus ovat kuitenkin tätä tavoitetta vastaan, koska ne vahvistavat sukupuolirooleja. Tämän takia kirjoista pitäisi saada poistettua sukupuoleen liittyvät stereotypiat. (Michel 1986, 47.) Sukupuolten välinen tasa-arvo koulutuksessa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tytöt ja pojat tulisi tehdä samanlaisiksi. Kouluissa pojat saavat enemmän huomiota ja opettajat tietämättään jakavat huomiota eri tavalla tytöille ja pojille. Poikia tulisi opettaa kuuntelemaan myös tyttöjen mielipiteitä ja tyttöjä tulisi rohkaista, että he eivät jää poikien varjoon. Tasa-arvokampanjoiden tarkoituksena on lisätä opettajien tietoisuutta omasta käyttäytymisestään. Opettajan oman käyttäytymisen tiedostaminen auttaa pääsemään parhaimpaan tulokseen tasa-arvokasvatuksen osalta. Opettaja ei opeta ja kasvata ainoastaan oppilaita vaan tyttöjä ja poikia. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 26–27, 33.)

Koulutus ja kasvatus sukupuolittavat yksilöitä kulttuuriin sopiviksi. Ne eivät siis ainoastaan tarjoa tietoa ja taitoja, vaan ohjaavat kulttuurissa vallitsevien arvojen luomisessa sekä yksilöiden identiteetin rakentumisessa. (Juvonen 2010, 278.) Koulun tavoitteena ei ole sukupuolen neutralisointi tai sukupuolten samanlaistaminen. Sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisen ehtona on, että kouluissa tunnistetaan ja tunnustetaan sukupuolten eriarvoisuus. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 38.)

Kasvatustieteen perusteoksissa sukupuoli kuvataan jakona tyttöihin tai naisiin ja poikiin tai miehiin, erittelemättä sukupuolen moninaisuutta (Juvonen 2010, 278–279).

3 OPPIKIRJAT JA TERVEYSTIETO

Oppikirjoja on käytetty osana opetusta jo pitkän aikaa (Karvonen 1995, 11). Ajan kuluessa oppikirjat ovat laajentuneet opetuspaketeiksi, joissa on oppikirjan lisäksi paljon muutakin materiaalia (Korpinen 1993, 81). Terveystieto on tullut omaksi oppiaineeksi vuosituhannen vaihteen jälkeen ja sen tehtävänä on monipuolisen terveysosaamisen kehittäminen (Peltonen 2005, 38; Opetushallitus 2014a, 398). Olen jakanut tämän luvun kolmeen alalukuun, joissa kerron tarkemmin oppikirjojen merkityksestä kouluissa, oppikirjatutkimuksesta ja terveystiedon oppiaineesta.

3.1 Oppikirjojen merkitys kouluissa

Oppikirjat ovat luultavasti käytetyin, mutta myös moitituin oppimateriaali, mitä on koulussa käytössä (Uusikylä & Atjonen 2005, 168). Oppikirjat ovat olleet itsestään selvä osa kouluopetusta ja kuulunut kiinteästi opetukseen jo pitkän aikaa (Karvonen 1995, 11). Kirjojen edut ovat kaikille selvät, mutta opettajan työhön kuuluu myös niiden kriittinen tarkastelu. Oppikirjojen tarkoitusperä on hyvä, koska muuten opettajan tulisi ideoida jokainen oppitunti alusta loppuun itse. Aloittelavalla opettajalla ei riittäisi tunnit vuorokaudessa siihen. Oppikirja on kuitenkin aina tiettyjen kirjoittajien näkemys jostakin aiheesta ja siitä, miten sitä tulisi käsitellä. Kaikille oppilasryhmille ei sovi aina sama esimerkki-idea, koska oppilasryhmät ovat hyvin erilaisia. (Uusikylä & Atjonen 2005, 168.) Suomalaiset oppikirjat ovat monipuolisia ja tasokkaita, mutta perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita ne eivät korvaa (Uusikylä & Atjonen 2005, 56).

Perusopetuksen myötä oppikirjat muuttuivat opetuspaketeiksi, joihin kuului oppikirjan lisäksi opettajan opas, tehtäväkirja ja tehtäväkirjan ratkaisut. Opetuspaketteihin saattoi kuulua myös äänitteitä, kalvo- tai diakuvasarjoja. Oppikirjojen sisällön valintaa ohjaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Korpinen 1993, 81–82.) Oppikirjojen käyttäminen opetuksessa ei ole tuomitavaa, mutta sen yksipuolinen käyttö aiheuttaa pulmia. Oppitunneista voi tulla helposti kaavamaisia, jos oppikirjasta opiskellaan jokaisella tunnilla uusi asia, keskeiset asiat alleviivataan ja sen jälkeen tehdään työkirjan tehtävät. Oppikirjoista annetaan vielä mahdollisesti kotitehtäviä ja läksykuulustelu voidaan tehdä seuraavalla oppitunnilla. (Uusikylä & Atjonen 2005, 169.)

3.2 Oppikirjatutkimus

Suomessa oppimateriaaleja on tutkittu sukupuolen näkökulmasta viimeisten vuosikymmenten ajan. Oppikirjatutkimus tapahtuu kuitenkin aina hieman viiveellä, koska akateeminen tutkimus vaatii paneutumista. Tästä syystä analyysijä nykyisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisista kirjoista ei saada heti, kun uusi opetussuunnitelma otetaan käyttöön. (Tainio & Teräs 2010, 11.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita voidaan pitää sukupuolineutraalina, mutta tilanne ei yleensä ole sama oppikirjojen suhteen. Oppikirjojen analysoinnissa 1960-luvulta saakka saadut tulokset viittaavat siihen, että materiaaleissa toistuu stereotyyppinen miesten ja naisten kuvaus. Pojat ja miehet ovat yleisemmin kuvattuina kuin tytöt ja naiset. Pojat ja miehet ovat myös monesti esitetty aktiivisimmissa rooleissa. Eläinhahmot esimerkiksi aapisissa kuvataan myös stereotyyppisesti sukupuolitettuina. Pojat ja miehet kuvataan biologisesti maskuliinisina ja tytöt ja naiset kuvataan vain äidin rooliin. Miehet kuvataan myös stereotyyppisesti rohkeiksi, älykkäiksi ja isänmaallisiksi kun taas naiset kuvataan kuuliaisiksi ja hoivaaviksi. Sama stereotyyppinen luokittelu näkyy eri ammattien kuvaamisessa. Naiset ovat kotiäitejä, hoitajia tai opettajia ja miehet ovat perheen elättäjiä, sotilaita, metsureita yms. (Lahelma & Gordon 1998, 100; Michel 1989, 27–29, 31.) Samanlaisia havaintoja oppikirjoista on tehnyt mm. Palmu (1992 & 2003) sekä Tainio & Teräs (2010). Sukupuolen näkökulmasta oppikirjoja on myös tutkittu pro gradu -tutkielmissa, mm. Elonen (2018), Korhonen (2010), Villanen (2011), Heinonen (2007), Kallio & Rehn (2003). Kyseisissä pro gradu -tutkielmissakin nousee esille oppikirjojen maskuliinisuus. Niistä käy myös ilmi, että pojat ja miehet esiintyvät aktiivisimmissa rooleissa ja heidän ammattejaan korostetaan. Tyttöjen ja naisten rooli on taas passiivisempi ja perhekeskeisyys korostuu.

Tainio ja Teräs (2010) ovat tehneet opetushallitukselle selvityksen siitä, millä tavoin sukupuoli ilmenee ja rakentuu perusopetuksen oppikirjoissa. Selvityksessä oli mukana äidinkielen ja kirjallisuuden, matematiikan ja oppilaanohjauksen oppimateriaaleja. Matematiikassa sekä äidinkielessä ja kirjallisuudessa analysoitavana oli 3., 6., ja 9. luokan oppimateriaalit ja oppilaanohjauksen oppimateriaaleista oli valittu kaikki, mitkä olivat silloin perusopetuksessa käytössä. Teoksia valikoitui yhteensä 51, neljältä eri kustantajalta. Oppimateriaaleista selvitettiin kirjoittajakunnan sukupuolijakauma, kuvituksesta ja teksteistä on tarkasteltu niissä esiintyviä sukupuolittavia sanoja ja

teoksissa esiintyviä kohtia, joissa käsiteltiin sukupuolta tai sukupuolten tasa-arvoa. Kuvista ja teksteistä tarkasteltiin myös etnisten- ja seksuaalivähemmistöjen huomioon ottamista. Tainion ja Teräksen selvityksessä kävi ilmi, että oppikirjojen kirjoittajakunta on naisvoittainen. Ainut poikkeus oli 9. vuosiluokan matematiikan oppimateriaali, jossa kirjoittajakunta on miesvoittainen. Oppilaanohjauksen materiaaleissa sukupuolijakauma on tasainen. Kaikissa oppimateriaaleissa on kuvattuna enemmän miehiä, poikia ja maskuliinisia hahmoja verrattuna naisiin, tyttöihin tai feminiinisiin hahmoihin. Kaikkien kirjoissa esiintyvien hahmojen sukupuoli ei tullut ilmi. Sama ilmiö on huomattavissa sukupuolta koskevissa sanoissa. Sukupuolittavista sanoista 56,6% viittaa maskuliinisuuteen, poikiin tai miehiin, kun taas feminiinisyyteen, tyttöihin tai naisiin viittaavia sanoja on 43,4%. (Tainio & Teräs 2010, 5–6.)

Palmu (1992; 2003) on myös tutkinut sukupuolen rakentumista koulun oppimateriaaleissa, muissa koulun teksteissä sekä luokkahuonediskursseissa. Väitöskirjassaan hän tutki perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 äidinkielen oppikirjoja. Palmu toteaa heti alkuun, että usein äidinkielen oppikirjojen kirjoittajat ovat naisia ja kuvittajat miehiä. Saman huomion Palmu teki myös tässä tutkimuksessaan olevista oppikirjoista. Oppikirjoissa maskuliininen kieli asettuu etusijalle ja miesten toimijuus korostuu, kun taas naiset jäävät taka-alalle. Oppikirjoissa sukupuoli nähdään binäärisenä kahtiajakona toiston kautta, joissa toimijuus ilmenee eri tavoin tytöillä, pojilla, naisilla ja miehillä. Palmu on myös tutkinut Aapisten sukupuoli-ideologiaa. Aapisista löytyy runsaasti sukupuolispesifejä ilmaisuja. Niistä eniten viitataan poikiin, seuraavaksi eniten tyttöihin. Naisiin viitataan enemmän kuin miehiin, mutta naisiin liittyvät ilmaukset olivat usein ”äiti” tai ”mummo”. Eläimistä ja fantasiahahmoista viittauksia on eniten maskuliinisiin fantasiahahmoihin. Aapisten tarkastelussa oli mukana myös kuvat. Kuvissa tyttöihin ja poikiin viitataan melkein saman verran sekä naisiin ja miehiin viittaavia kuvia on lähes yhtä paljon. Suurin ero oli fantasiahahmojen kuvituksissa. Fantasiahahmoista yli kaksi kolmasosaa ovat maskuliinisia ja vain yksi kolmasosa feminiinisiä. Aapisissa tuodaan esille myös enemmän miesten kuin naisten ammatillista toimintaa. Feminiiniset hahmot esiintyvät aapisissa yleensä kodin piirissä ja heihin yhdistyy huolenpito ja lempeys. Maskuliiniset hahmot kuvataan taas moniulotteisempina, jotka toimivat ja keskusteleivat yhdessä. (Palmu 2003, 102,187; Palmu 1992, 305–306, 311.)

Myös kansainvälisissä tutkimuksissa nousi esille miesten suurempi esiintyvyys oppikirjoissa. Tutkimuksissa nousi myös esille miesten stereotyyppinen maskuliinisuus ja aktiivisempi toimijuus,

kun taas naiset ovat enemmän passiivisessa roolissa. Oppikirjojen tulisi tukea tasavertaista kasvatausta eikä vahvistaa stereotypioita. (Evans & Davies 2000, 262,267–268; Lee & Collins 2009, 359–360; Osad'an, Belešová, & Szentesiová 2018, 245, 259.) Bazzul ja Sykes ovat tutkineet sukupuolta ja seksuaalisuutta biologian oppikirjoissa. Oppikirjoissa sukupuoli ja seksuaalisuus ovat usein vahvasti yhteydessä toisiinsa. Niissä keskitytään binääriin sukupuoleen ja heteronormatiivisuuteen. Queer-teoria on lähtenyt haastamaan tätä käsitystä, jotta sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta saataisiin enemmän esille. Transsukupuoliset, intersukupuoliset, transseksuaalit sekä homot ja lesbot jäävät heteronormatiivisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Oppikirjoissa binääriin sukupuoli tulee esille useita kertoja. Miesten ja naisten väliset erot sekä heteroseksuaalisuus ovat ainoat, mitä oppikirjassa mainittiin. Opiskelijat, jotka lukevat kyseisiä oppikirjoja ilman mitään kriittisyyttä, vastaanottavat ainoastaan tätä kulttuurissa valloilla olevaa heteronormatiivisuutta ja näin vahvistavat sitä tiedostamattaan. (Bazzul & Sykes 2010, 268–270, 278, 281.)

3.3 Terveystieto oppiaineena

Terveystieto tuli omaksi oppiaineeksi vuonna 2001. Aikaisemmin terveystietoa opetettiin perusopetuksessa osana kansalaistaitoja. Terveystieteen tehtävänä oli pyrkiä vaikuttamaan kouluikäisten asenteisiin. Vuonna 1985 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen myötä perusopetuksen vuosiluokilla 1–6 terveystietoa opetettiin edelleen osana kansalaistaitoja, mutta vuosiluokilla 7–9 se kuului osaksi liikunnan opetusta. Terveystieto omana oppiaineena kirjattiin perusopetuslakiin, lukiolakiin sekä ammatillisesta koulutuksesta annettuun lakiin ja samalla kansalaistaidot poistuivat oppiaineluettelosta. Nykyään terveystietoa opetetaan esiopetuksesta lukioon ja ammatilliseen peruskoulutukseen. (Peltonen 2005, 38, 43.) Esiopetuksessa terveyteen liittyvät taidot kuuluvat osaksi opetuksen yhteisiä tavoitteita ja oppimiskokonaisuutta ”*kasvan ja kehityksen*” (Opetushallitus 2014b, 37–38). Vuosiluokilla 1–6 terveystieto on osana ympäristöoppia ja vuosiluokilla 7–9 se on omana oppiaineena (Opetushallitus 2014a, 130, 239, 398). Lukiossa terveystieto on myös omana oppiaineena (Opetushallitus 2015, 204) ja ammatillisessa peruskoulutuksessa terveystiedon opinnot kuuluvat osaksi kaikille yhteisiä opintoja (Peltonen 2005, 43).

Terveystieto oppiaineena pohjautuu monitieteiseen tietoperustaan. Oppiaineen tehtävänä on oppilaiden monipuolisen terveysosaamisen kehittäminen. Terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta tarkastellaan terveysosaamisen osa-alueiden kautta ikätasoon sopivalla tavalla. Terveysosaamisen osa-alueisiin kuuluvat tiedot, taidot, itsetuntemus, kriittinen ajattelu ja eettinen vastuullisuus. (Opetushallitus 2014a, 398–399.) Oppiaineena terveystieto on lähimpänä oppilaiden ja opettajien omaa elämäkokemusta, emotionaalisia kipupisteitä sekä arjen iloja ja suruja. Oppitunneilla käsitellyt asiat ovat kokemuksellisesti läsnä oppilaiden arjessa. Seksuaalinen käyttäytyminen, päihteen käyttö, syömishäiriöt, lihavuus, kehonkuva, mielenterveys, pitkäaikaissairaudet, vammaisuus ja liikenneturvallisuus ovat esimerkiksi aiheita, jotka kuuluvat monesti oppilaan omaan arkeen ja ovat oppilaalle merkityksellisiä niitä käsiteltäessä. Aihepiirit voivat aiheuttaa oppilaissa myös huolta ja pelkoa, jos aihepiiri koskee negatiivisessa mielessä omia ystäviä tai perhettä. Huolien ja pelkojen lisäksi opetuksessa on läsnä terveyden suhteen positiiviset kokemukset. Voimakkaat omat kokemukset ja emotionaalisuus tekee monesti terveystiedon oppiaineesta kiinnostavan ja kaikkia koskettavan. (Kannas 2005, 17.)

Terveystiedon opetuksessa otetaan huomioon fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen puoli. Ihmisen terveyttä tarkastellaan elämäkulun eri vaiheissa yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasolla. Soveltuvien osien terveystiedossa otetaan huomioon myös globaali näkökulma. Opetuksen yhtenä tehtävänä on myös tukea oppilaiden yksilöllistä ja yhteisöllistä tiedonhankintaa, rakentamista, arviointia ja käyttämistä. Oppilaita tuetaan myös turvallisuustaitojen, sosiaalisten taitojen sekä tunteiden tunnistamisen ja säätelyn valmiuksien kehittymisessä. Terveystiedon opetuksessa hyödynnetään oppilaiden oman elin- ja oppimisympäristön tarjoamia mahdollisuuksia havainnoida ja tutkia terveyttä. Perusopetuksen vuosiluokilla 7–9 syvennetään ja laajennetaan vuosiluokkien 1–6 ympäristöopin sisältämän terveystiedon osaamista. Opetuksessa käytetään oikeita käsitteitä, vahvistetaan kriittistä ajattelua ja lisätään itsetuntemukseen ja eettiseen pohdintaan liittyvää osaamista ikäkaudelle sopivalla tavalla. (Opetushallitus 2014a, 398–399.)

Perusopetuksen vuosiluokilla 7–9 terveystiedon oppiaineen opetuksen tavoitteet on jaettu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kolmeen sisältöalueeseen; ”*terveyttä tukeva kasvu ja kehitys*”, ”*terveyttä tukevat ja kuluttavat tekijät sekä sairauksien ehkäisy*” ja ”*terveys, yhteisöt, yhteiskunta ja kulttuuri*”. Ensimmäinen sisältöalue ”*terveyttä tukeva kasvu ja kehitys*” painottaa terveyden osa-alueiden kokonaisvaltaista hahmottamista. Tähän kuuluu elämäkulun, kasvun sekä

kehityksen hahmottaminen terveyden edistämisen ja sairauksien ehkäisyn näkökulmasta. Sisällöissä otetaan huomioon mm. minäkuva, identiteetti, perhe ja läheiset, mielen hyvinvointi ja turvataidot. Toiseen sisältöalueeseen ”*terveyttä tukevat ja kuluttavat tekijät sekä sairauksien ehkäisy*” kuuluu tiedon ja ymmärryksen lisääminen terveyttä tukevista voimavaroista sekä sairauksien ehkäisystä. Tärkeitä teemoja ovat arkirytmi, uni, ravitsemus ja liikunta sekä niiden vaikutus terveyteen. Sisällöissä perehdytään myös seksuaalisuuteen ja seksuaaliterveyteen. Kolmas sisältöalue ”*terveys, yhteisöt, yhteiskunta ja kulttuuri*” pitää sisällään opiskelun, työ- ja toimintakyvyn nuoruudessa, elinympäristön vaikutuksen sekä sosiaalisen ja vastuullisen kuluttamisen. Näkökulmina toimivat lapsuus ja lapsen oikeudet, vanhuus, vammaisuus sekä pitkäaikaissairaudet. Kolmannessa sisältöosiossa otetaan huomioon myös kulttuurin terveyttä edistävä merkitys. (Opetushallitus 2014a, 400–401.)

Sukupuoli- ja seksuaalikasvatus

Sukupuolikasvatuksesta ja seksuaalikasvatuksesta puhutaan monesti samaa tarkoittavina asioina. Sukupuolikasvatus on alun perin ollut osana perhekasvatusta. Perhekasvatus on ollut aktiivisinta sotien jälkeen ja silloin se vakiintui myös käsitteenä. Myöhemmin sukupuolikasvatuksesta käytettiin nimeä ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus. Sukupuolikasvatus on alkuperäisempää suomenkieltä, kun taas sana seksuaalikasvatus on suomennettu muista kielistä. (Kettunen 2010, 30, 33.)

Sukupuoli- ja seksuaalikasvatuksen ensisijainen tavoite on tietämättömyyden poistaminen. Siihen kuuluu lasten ja nuorten tiedon lisääminen omaa sukupuolta ja seksuaalisuuttaan koskien. Jokaisen lapsen ja nuoren tulisi tietää, että heillä on oikeus tulla kuulluksi asioissa, jotka koskevat heidän sukupuoltaan sekä seksuaalisuuttaan. Monesti sukupuoli- ja seksuaalikasvatus ajatellaan kuitenkin vain olevan seksiä miesten ja naisten välillä. Kaikille tasa-arvoinen ja yhdenvertainen sukupuoli- ja seksuaalikasvatus kasvattaa lapsista ja nuorista suvaitsevaisia, ymmärtäväisiä ja tasa-arvoisesti kaikkia kohtelevia sukupuolesta tai seksuaalisuudesta riippuen. (Vilkkä 2010, 139,141–142.) Sukupuolikasvatus ei ole oma oppiaine, vaan asia on integroitava perusopetuksen vuosiluokilla 1–6 muihin oppiaineisiin ja vuosiluokilla 7–9 se on osana terveystieteiden opetusta (Kettunen 2010, 99).

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Olen jakanut tämän luvun alalukuihin 4.1, 4.2, 4.3 ja 4.4. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen tutkielmani tutkimustehtävän ja -ongelmat ja toisessa aineistooni kuuluvat oppikirjat. Olen avannut oppikirjojen rakennetta ja sisältöä niissä esiintyvien päälukujen mukaan. Kolmannessa alaluvussa kerron yleisesti sisällönanalyysistä ja neljännessä esittelen tutkielmani aineistolähtöisen sisällönanalyysin toteuttamista. Ennen alalukuja kerron vielä lyhyesti tutkielmani tieteenfilosofisista lähtökohdista.

Tutkielmani on oppikirjatutkimus, jonka tieteenfilosofisena lähtökohtana on konstruktivismi. Konstruktivismin mukaan todellisuus rakentuu ihmiselle eri tavoin riippuen ajasta, paikasta, kielestä, kulttuurista, sosiaalisesta asemasta, aikaisemmista käsityksistä ja elämäkokemuksesta. Todellisuutta tuotetaan kielen ja kommunikaation kautta, kun ihmiset antavat asioille nimiä ja merkityksiä. (Heikkinen, Huttunen, Niglas & Tynjälä 2005, 342.) Tutkielmani tarkastelee siis sitä, millaista todellisuutta vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjat rakentavat sukupuolesta.

4.1 Tutkimustehtävä ja -ongelmat

Ihmisten jakaminen länsimaissa kahteen eri sukupuoleen on tavallista, vaikka sukupuoli on monimuotoinen ja sillä on monia eri ilmenemistapoja (Vilka 2010, 17). Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelu on laajentanut sukupuolen määritelmiä ja sosiaalisia sukupuolia voi olla monia. Sosiaalinen sukupuoli ei kuitenkaan määrity sen mukaan, mikä henkilön biologinen sukupuoli on. (Butler 2006, 54–55, 195; Oakly 1972, 161.) Tämän lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on määritelty, että perusopetuksen tehtävänä on lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta (Opetushallitus 2014a, 18). Tästä syystä tavoitteenani on selvittää, millaisia määritelmiä terveystiedon oppikirjat antavat sukupuolelle vuosiluokilla 7–9. Tämän tavoitteen myötä ensimmäiseksi tutkimuskysymykseksi muotoutui:

1. Miten sukupuoli määrittyy terveystiedon oppikirjoissa perusopetuksen vuosiluokilla 7–9?

Sukupuolen moninaisuuden lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan perinteisten sukupuoliroolien ja muiden roolimallien vaikutusten tiedostaminen opintoihin ja työelämään liittyen (Opetushallitus 2014a, 285). Stereotyyppiset sukupuoliroolit ovat yhteiskunnassamme läsnä kaikkialla ja ne omaksutaan melko varhain. Sukupuolirooleissa on nähtävissä kuvailevia piirteitä, eli niitä fyysisiä piirteitä, joita sukupuolessa esiintyy sekä ohjailevia piirteitä, joilla tarkoitetaan tapoja ja olemusta, millaisia sukupuolten tulisi olla. (Juvonen 2016, 40–41.) Tämän takia sukupuolen määritelmien lisäksi tutkielmassani on tarkoitus selvittää, miten ja millaisena sukupuoli esitetään. Tämän pohjalta toinen tutkimuskysymys muotoutui seuraavasti:

2. Miten sukupuoli ilmenee terveystiedon oppikirjoissa perusopetuksen vuosiluokilla 7–9?

4.2 Tutkittavat oppimateriaalit

Tutkimusaineistoksi valitsin kolmen eri kustantajan terveystiedon oppikirjat perusopetuksen vuosiluokilla 7–9. Valitsin Editan kustantaman oppikirjan *Syke 7–9*, Otavan kustantaman *Vire 7–9* ja Sanoma Pro:n *Voimaa, terveystieto 7–9*. ***Syke 7–9***, on yhteisnide vuosiluokkien 7, 8, ja 9 *Syke* oppikirjoista sekä tehtävävihkoista (Taulukko 1). Yhteisnide sisältää kaikki perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppisisällöt ja se vastaa sisällöiltään täysin erillisniteitä. *Syke 7–9* oppikirjan ovat kirjoittaneet Huhtala Hanna, Lehtinen Ismo, Lehtinen Tiina ja Soisalo Soili. Kyseinen oppikirja on julkaistu vuonna 2017 ja siinä on 392 sivua. Minulla oli käytössäni vuoden 2019 1.-3. painos. Oppikirjan sisältö vuosiluokalle 7 on jaoteltu neljään suurempaan päälukuun (ks. liite 1). Kyseiset pääluvut ovat ”*terveydestä hyvinvointia*”, ”*terveelliset elämäntavat*”, ”*riippuvuus ja päihteet*” ja ”*terveys ja sairaus arjessa*”. Ensimmäiseen päälukuun ”*terveydestä hyvinvointia*” kuuluu luvut 1–4, toiseen päälukuun ”*terveelliset elämäntavat*” kuuluu luvut 5–11, kolmas pääluku ”*riippuvuus ja päihteet*” pitää sisällään luvut 12–15 ja neljäs pääluku ”*terveys ja sairaus arjessa*” sisältää luvut 16–20. Oppikirjan sisältö vuosiluokalle 8 on jaoteltuna kolmeen päälukuun, jotka ovat ”*minä ja muut*”, ”*kehittyvä seksuaalisuus*” ja ”*turvallisuus terveyden tukena*”. Oppikirjan viides pääluku ”*minä ja muut*” koostuu luvuista 21–25, kuudes pääluku ”*kehittyvä seksuaalisuus*” pitää sisällään luvut 26–31 ja seitsemäs oppikirjan pääluku ”*turvallisuus terveyden tukena*” käsittää luvut 32–36. Vuosiluokan 9 osiossa on viisi päälukua. Kyseiset pääluku-

vut ovat *"terveys yhteiskunnassa"*, *"ruoka ja hyvinvointi"*, *"mielen hyvinvointi"*, *"päihteen terveys"* ja *"kansantaudit"*. Oppikirjan kahdeksas pääluksi *"terveys yhteiskunnassa"* koostuu luvuista 37–39, yhdeksäs pääluksi *"ruoka ja hyvinvointi"* pitää sisällään luvut 40–42, kymmenenteen pääluksiun *"mielen hyvinvointi"* kuuluu luvut 43–45 ja yhdestoista pääluksi *"pähteen terveys"* muodostuu luvuista 46–48. Oppikirjan lukumäärällisesti laajin pääluksi on *"kansantaudit"*, johon kuuluu luvut 49–55. Jokaisen pääluvun lopussa on kokoa tietosi sivu, jossa on tehtäviä koko sisältöalueeseen liittyen. Tämän lisäksi oppikirjan alussa on tekijöiden tervehdys lukijalle sekä seuraavalla aukeamalla on tietoa kirja lukujen rakenteesta. Tämän lisäksi oppikirjan lopusta löytyy hakemisto sekä kovalähteet.

Syke 7–9 oppikirjassa jokainen pääluksi alkaa aloitusaukeamalla. Aloitusaukeamalla on pohdintakysymyksiä, jotka johdattelevat pääluvun keskeisiin aisoihin. Lisäksi jokaisella aloitusaukeamalla on esiteltyä yksi opiskelutaito, jota voi harjoitella päälukua opiskeltaessa. Jokaisessa oppikirjan luvussa on heti alussa kysymyksiä, jotka haastavat pohtimaan terveyteen vaikuttavia tekijöitä oman elämän näkökulmasta. Kirjan luvuissa on myös ohjelisoja, kuvia sekä kuvatekstejä, tietotekstilaatikoita ja tarinoita luvun aiheeseen liittyen. Näiden lisäksi jokaisen luvun lopussa on itsearviointiosio sekä tehtäviä, jotka on jaettu perustehtäviin sekä syventäviin tehtäviin värikoodein.

Vire 7–9 oppikirjan ovat kirjoittaneet Immonen Anu, Pohjanlahti Anita ja Sihvola Seija. Oppikirja on julkaistu vuonna 2016 ja se sisältää 284 sivua. Oppikirja on jaettu kymmeneen pääluksiun, jotka ovat *"hyvää oloa terveydestä"*, *"hyvinvointia arjessa"*, *"pähteenöntä elämää"*, *"olo turvalliseksi"*, *"ainutlaatuinen sinä"*, *"iloa ja vastuuta seksistä"*, *"nautintoa ravinnosta"*, *"virettä elämään"*, *"epävireessä"* sekä *"hyvinvointi on yhteinen asia"* (ks. liite 2). Ensimmäinen pääluksi *"hyvää oloa terveydestä"* koostuu luvuista 1–3, toisen pääluvun *"hyvinvointia arjessa"* muodostaa luvut 4–7 ja kolmannen pääluvun *"pähteenöntä elämää"* luvut ovat 8–11. Luvut 12–16 kuuluvat neljänteen pääluksiun *"olo turvalliseksi"*, luvut 17–20 kuuluvat *"ainutlaatuinen sinä"* osioon ja oppikirjan pääluvuihin laajin *"iloa ja vastuuta seksistä"* pitää sisällään luvut 21–26. Oppikirjan seitsemäs pääluksi *"nautintoa ravinnosta"* pitää sisällään luvut 27–30, luvut 31–33 kuuluvat kahdeksanteen pääluksiun *"virettä elämään"*. Kirjan yhdeksäs pääluksi *"epävireessä"* koostuu luvuista 34–37 ja viimeinen eli kymmenes pääluksi *"hyvinvointi on yhteinen asia"* pitää sisällään luvut 38–40. Oppikirjan alussa on sivun mittainen esittely oppikirjan rakenteesta ja päälukujen jälkeen oppikirjan lopusta löytyy hakemisto.

Vire 7–9 oppikirjan jokainen pääluku alkaa kuva-aukeamalla, jossa on kyseisen pääluvun nimi ja aiheeseen liittyvä kuva. Oppikirjan luvut pitävät sisällään tietoa tekstimuodossa, valokuvia, piirroskuvia sekä jokaisen luvun lopussa on tehtäviä sekä Muista!-laatikko, joka kokoaa tärkeimmät asiat yhteen.

Voimaa, terveystieto 7–9 oppikirjan ovat kirjoittaneet Marjo Hannukkala, Tuula Orkola ja Paula Reinikkala. Oppikirja on tarkoitettu vuosiluokille 7–9 ja se on ilmestynyt vuonna 2018. Oppikirjassa on 320 sivua. Oppikirja on jaettu kahdeksaan päälukuun (liite 3). Päälukuihin kuuluvat luvut on jaoteltu osassa vielä omien yläotsikoiden alle. Oppikirjan ensimmäiseen päälukuun ”*terveydestä voimaa*” kuuluu luvut 1–4 ja toiseen päälukuun ”*mielen hyvinvointi*” kuuluu luvut 5–10. Kolmas pääluku ”*terveyttä tukevat elintavat*” on jaettu vielä erikseen kolmeen alueeseen. Nämä alueet ovat ”*säännöllisyydestä terveyttä*”, johon kuuluu luvut 11–14, ”*elinvoimaa liikunnasta*”, johon kuuluu luvut 15–17 sekä ”*elämän eväät*”, joka sisältää luvut 18–22. Neljäs pääluku on ”*kasvu ja seksuaalisuus*”, joka on jaettu kahteen pienempään kokonaisuuteen ”*kasvu aikuiseksi*” ja ”*vastuuta läheisyyteen*”. ”*Kasvu aikuiseksi*” osion alla on luvut 23–26 ja ”*vastuuta läheisyyteen*” pitää sisällään luvut 27–33. Oppikirjan viides pääluku on ”*riippuvuudet*”, joka on jaettu vielä erikseen ”*riippuvuuksien syitä ja vaikutuksia*”, luvut 34–35, ”*tupakka ja nuuska*”, luvut 36–37, ”*alkoholi*”, luvut 38–40 ja ”*huumeet ja lääkkeiden väärinkäyttö*”, luvut 41–42. Kuudes pääluku ”*turvallisuus uhattuna*” on sellaisenaan ja siihen kuuluu oppikirjan luvut 43–47. Seitsemäs pääluku ”*terveys koetuksella*” on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa on ”*mieli koetuksella*” johon kuuluu luvut 48–52, toinen osa on ”*jos sairastun*”, joka pitää sisällään luvut 53–56 ja kolmas osa on ”*kansantaudit*”, joka sisältää luvut 57–63. Kirjan viimeinen pääluku on ”*ympäristö ja terveys*”, johon kuuluu luvut 64–69. Oppikirjan alussa on koottu yhdelle sivulle, kuinka kirjaa tulisi käyttää ja lopusta löytyy käsittehakemisto sekä kuvaluettelo.

Voimaa 7–9 oppikirjassa jokainen pääluku on värikoodattu. Jokaisen pääluvun alussa on koottuna luetteloksi ne kirjan luvut, jotka kyseiseen päälukuun kuuluvat. Varsinaiset luvut alkavat kysymyksillä, joiden tarkoituksena on herätellä lukijaa aiheeseen. Luvuissa on perustekstiä, kuvia, kuvatekstejä, kaavioita ja taulukoita. Jokaisen luvun lopussa on *tavoitteena terveys* -laatikko, joka kokoaa tärkeät asiat kyseisestä luvusta. Samalla sivulla on myös tehtäviä aiheeseen liittyen sekä sivun alareunassa vinkkejä, mistä tietoa ja apua voi hakea. Jokaisen pääluvun lopussa on *syvennä ja sovelta* -osio, jossa on koottuna koko sisältöalueeseen liittyviä tehtäviä.

4.3 Sisällönanalyysi

Pro gradu -tutkielmani on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimusmenetelmänä tutkielmassani on aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Sisällönanalyysillä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty ja yleisessä muodossa oleva kuvaus. Menetelmällä analysoidaan erilaisia tekstimuotoisia dokumentteja, jotka tässä yhteydessä tarkoittavat kirjoja, artikkeleita, päiväkirjoja, kirjoituksia, haastatteluja, puhetta, keskustelua, dialogeja ja melkein mitä tahansa, mikä on kirjoitetussa muodossa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87, 91; Schreier 2013, 176, Seitamaa-Hakkarainen 2020.)

Laadullisessa sisällönanalyysissä ollaan kiinnostuneita ilmiöön liittyvien sisältöjen merkityksistä (Hsieh & Shannon 2005, 1283; Seitamaa-Hakkarainen 2020). Laadullisessa sisällönanalyysissä ilmeisten merkitysten lisäksi sovelletaan piileviä ja kontekstiriippuvaisempia merkityksiä. Piilevät merkitykset ovat hankalampi kuvata yksimielisesti ja tästä syystä on tärkeää, että aineiston analysoinnista tehdään tarkka kuvaus. (Schreier 2013, 173.) Laadullisessa sisällönanalyysissä itse analyysiä ei yleensä nähdä tutkimusprosessin viimeisenä vaiheena. Tutkimus on luonteeltaan syklistä ja aineiston analysointi alkaa jo aineiston keruun yhteydessä. (Seitamaa-Hakkarainen 2020; Hsieh & Shannon 2005, 1284.)

Laadullisessa sisällönanalyysissä ensimmäinen vaihe on materiaalin valinta ja aineiston tekstuaalisointi. Aineiston rajaaminen on tärkeää, koska materiaalia voi olla paljon. Tärkein kriteeri materiaalin rajaamisessa on se, että se kuvastaa eri tietolähteiden moninaisuutta. Tällä tarkoitetaan sitä, jos haastatteluja on tehty eri sidosryhmien kanssa, tulisi kustakin ryhmästä valita vähintään yksi haastattelu tai jos aineisto koostuu kolmelta eri ajanjaksoilta valituista sanomalehti artikkeleista, tulisi jokaiselta ajanjaksolta olla vähintään yksi artikkeli. (Schreier 2013, 175.) Aineiston tekstuaalisoinnilla tarkoitetaan hankitun aineiston muuttamista tekstimuotoon, jos se ei jo sellaisessa ole (Seitamaa-Hakkarainen 2020).

Aluksi laadullisessa sisällönanalyysissä käydään läpi koko materiaali, jotta aineistosta saadaan kokonaiskuva. Aineistoon perehtyminen ja luokittelun kehittäminen tapahtuu syklisesti. (Schreier 2013, 170, Seitamaa-Hakkarainen 2020.) Aineistoin pelkistäminen voi tapahtua tiivistämällä tai pilkkomalla aineistoa osiin. Aineiston pelkistämistä voidaan kutsua myös redusoinniksi. Siinä alkuperäisdatasta karsitaan kaikki tutkimuksen kannalta epäoleellinen pois. (Tuomi & Sarajärvi

2018, 92.) Aineistosta valitaan vain ne osat, joilla on merkitystä tutkimuskysymyksen kannalta (Schreier 2013, 170).

Seuraavassa vaiheessa aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Näitä käsitteitä ryhmitellään ja yhdistellään luokiksi samanlaisia ilmiöitä kuvaavien käsitteiden perusteella. Näistä ryhmistä tulee alaluokkia, jotka nimetään sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Luokitteluvaiheessa aineisto tiivistyy, kun yksittäiset tekijät sisällytetään yleisempiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92–93; Schreier 2013, 170, 177.) Luokittelu auttaa tutkijaa vähentämään materiaalin määrää, koska tavoitteena on saada suuret tekstimäärät järjestettyä tiiviimpiin sisältö-kategorioihin (Hsieh & Shannon 2005, 1285). Sisällön luokittelu tulisi tehdä kahteen kertaan, jotta luokkamääritelmästä tulisi mahdollisimman laadukas. Luokkien tulisi olla selkeitä ja yksiselitteisiä, jotta toinen luokittelu tuottaisi hyvin samanlaisia luokkia kuin ensimmäinen. (Schreier 2013, 171.) Ryhmittelyn ja luokittelun jälkeen aineisto käsitteellistetään eli abstrahoidaan (Tuomi & Sarajärvi 2018, 94). Tässä vaiheessa erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto. Kerätty aineisto hajotetaan osiksi ja kootaan uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Johtopäätökset kootaan niin, että ne voidaan irrottaa kontekstista ja siirtää yleisemmälle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. (Seitamaa-Hakkarainen 2020.) Tämän valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä tutkittavasta aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 95).

Aineiston luokittelu voi olla teorialähtöistä, aineistolähtöistä tai teoriaohjaavaa. Teorialähtöisellä sisällönanalyysillä tarkoitetaan luokittelun tekemistä aikaisemman tiedon perusteella, esimerkiksi jokin teoria tai aikaisempi tutkimus. Olemassa olevasta teoriasta muodostetaan käsitteitä ja luokkia, joiden avulla aineistoa lähestytään. (Hsieh & Shannon 2005, 1281; Schreier 2013, 176–177.) Aineistosta poimitaan asiat, jotka kuuluvat teorian pohjalta tehtyyn analyysirunkoon. Asiat, jotka ovat analyysirungon ulkopuolella muodostavat uusia luokkia, joihin voidaan testata aikaisempaa teoriaa tai käsitejärjestelmää uudessa kontekstissa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 95.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä luokittelu tehdään taas puhtaasti aineistosta nousseiden asioiden pohjalta. Kolmantena vaihtoehtona on muodostaa luokitusrunko sekä teorian että aineiston yhteisestä vuorovaikutuksesta. (Schreier 2013, 177.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkija voi pyrkiä muodostamaan teorian oman aineistonsa tulkinnan pohjalta (Seitamaa-Hakkarainen 2020).

4.4 Aineistolähtöisen sisällönanalyysin toteuttaminen

Sisällönanalyysi alkaa aineiston rajaamisella ja teksualisoinnilla (Schreier 2013, 175). Minä lähdin rajaamaan aineistoani niihin teksteihin ja kuviin, joissa sukupuoli tulee esille. Tutkimusaineistoni oli jo osittain tekstimuodossa, joten varsinaista teksualisointia minun ei tarvinnut koko aineistolle tehdä. Aineistosta kuitenkin teksualisoin siinä esiintyvät kuvat. Kuvien teksualisointi tapahtui aineiston rajaamisvaiheessa. Lähdin siis käymään aineistoa läpi ja rajaamaan sitä oppikirja kerrallaan. Tein Word-tiedoston jokaiselle aineiston oppikirjalle. Jokaiseen Word-tiedostoon loin taulukon, jossa on neljä saraketta (ks. liite 4). Ensimmäiseen sarakkeeseen kirjoitin kirjan luvun nimen, toiseen sarakkeeseen poimin oppikirjan luvun tekstistä kaikki sukupuoleen viittaavat maininnat ja värikoodasin ne. Kaikki maininnat tekstissä, jotka viittasivat naispuoliseen henkilöön, merkitsin punaisella värillä. Miespuolisiin henkilöihin liittyvät ilmaukset merkitsin sinisellä värillä ja jos tekstissä puhuttiin yleisesti sukupuolesta, merkitsin ilmaukset oranssilla värillä. Taulukon kolmannen sarakkeeseen kirjoitin auki ne oppikirjojen kuvat, joissa näkyi ihmisten sukupuoli. Käytin samaa värikoodausta kuin tekstistä löytyviin sukupuoli-ilmaisuihin. Kuvien auki kirjoittamisen lisäksi kirjoitin mustalla värillä kuvaan liittyvän kuvatekstin, jos sellainen kuvassa oli. Kuvatekstien lisäksi kirjoitin ylös, jos kuva oli niin sanottuna taustakuvana tehtäväsivulla. Neljänteen sarakkeeseen poimin sukupuoleen viittaavia sanoja oppikirjojen tehtävistä. Neljännessä sarakkeessa käytin samaa värikoodausta kuin aikaisemmissa sarakkeissa. Käytin taulukoissa oppikirjojen päälukujen jaottelua. Näin ollen rivejä yhteen taulukkoon tuli niin monta, kun oli lukuja yhden pääluvun alla. Oppikirjojen analyysistä jätin pois kirjojen lopusta löytyvät hakemistot, pääluvun aloitusaukeamat sekä oppikirjojen etu- ja takakannet. Näiden lisäksi aineistosta rajautui pois ääriivoin kuvatut piirroshahmot, joiden sukupuoli ei ilmennyt kuvasta.

Aineiston rajaamisen ja kuvien teksualisoinnin jälkeen vuorossa oli luokittelu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92). Lähdin luokittelemaan sukupuoleen liittyviä ilmauksia ja kuvia eri aiheiden alle (ks. liite 5). Yhtenä selkeänä aiheena aineistosta nousi esille ihmisen biologia. Kokosin kaikki ihmisen biologiaan liittyvät sukupuolta koskevat ilmaukset ja kuvat yhteen jokaisesta tutkimusaineiston oppikirjasta. Lähdin käymään aineistoa uudelleen läpi ja muita selkeästi erotettavissa olevia luokkia olivat: sairaudet, harrastukset, rakkaus, perhe ja ystävyys, tunteet ja seksuaalisuus. Näiden ky-

seisten luokkien alle kokosin sukupuolta koskevat poiminnot jokaisesta tutkimusaineistoni oppikirjasta. Tekstistä ja tehtävistä nousseet sukupuoleen liittyvät ilmaisut oli helpompi luokitella kuin kuvat. Osittain kuvien luokittelun apuna käytin kuviin liittyviä kuvatekstejä. Osa kuvista olisi sopinut useamman luokan alle, mutta nostin kyseiset kuvat sellaiseen luokkaan, jonka aihe niistä tuli vahvimmin esille. Esimerkiksi moni harrastuksiin liittyvä kuva olisi voinut kuvatekstin perusteella kuulua myös johonkin toiseen luokkaan. Otin kuitenkin harrastuksiin liittyvissä kuvissa huomioon pelkästään kuvan ilman kuvatekstiä. Rakkaus-, perhe ja ystävyys- ja tunteet-luokkien alle kerätyissä kuvissa kuvateksteistä oli taas apua. Rakkaus- sekä perhe ja ystävyys -luokissa oli paljon päällekkäisyyksiä. Esimerkiksi kuva kahdesta miehestä ja pojasta potkimassa palloa laitoin perhe ja ystävyys luokkaan, koska kuvatekstissä kerrottiin sateenkaariperheistä. Kyseinen kuva olisi sopinut myös rakkaus tai harrastus luokkaan, jos en olisi antanut kuvatekstille niin suurta arvoa. Kuvien ja kuvatekstien yhdisteleminen suurimmassa osassa tapauksia helpotti kuvien luokittelua. Tutkimusaineiston oppikirjojen sukupuolta koskevista poiminnoista sain näiden lisäksi koostettua vielä muutaman luokan. Luokiksi tulivat: sukupuolen määritelmiä, kulttuuri, ammatit, ongelmat sekä kouluterveyskyselyt. Kokosin näiden luokkien alle teksteistä, tehtävistä ja kuvista sukupuoleen liittyvät ilmaukset samalla tavalla kuin aikaisempien luokkien kohdalla.

Ensimmäisen luokittelun jälkeen lähdin käymään läpi luokista löytyviä ilmauksia ja huomasin, että osa luokista oli järkevämpi yhdistää, koska kokoamani maininnat sukupuolesta olivat niin samanlaisia. Ihmisen biologia luokka pysyi sellaisenaan, mutta sen nimi muuttui biologiseksi sukupuoleksi. Luokista harrastukset, ammatit, kulttuuri, perhe ja ystävyys ja tunteet pysyivät myös sellaisenaan, mutta niiden nimet muuttuivat. Edellä mainittujen luokkien nimeksi tulivat sukupuoli ja harrastukset, sukupuoli ja ammatit, sukupuoli ja yhteiskunta, sukupuoli perhe- ja ystävyysuh-teissa sekä sukupuoli ja tunteet. Luokka sukupuolen määritelmiä pysyi myös sellaisenaan ja nimi-kin oli jo valmiiksi luokkaa hyvin kuvaava. Loput viisi luokkaa yhdistyi kolmeksi luokaksi. Yhdistin rakkauden ja seksuaalisuuden yhdeksi luokaksi, jonka nimeksi tuli sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen. Ongelmat ja sairaudet yhdistin sukupuoli ja terveysongelmat luokaksi. Kouluter-veystulokset pysyivät omassa luokassaan, mutta niiden lisäksi luokkaan tuli muita tilastoja oppi- kirjoista, joissa tulokset esitettiin jaoteltuina mies- ja naissukupuoleen. Tästä syystä luokan ni- meksi tuli binäärinen sukupuoli graafeissa. Jokaista oppikirjaa koskevaan alkuperäiseen Word- tiedostoon jäi poimintoja teksteistä, kuvista ja tehtävistä, mitkä eivät sopineet mihinkään edellä mainituista luokista. Muodostin näistä yhteisen luokan, jonka nimeksi tuli sukupuoli oppikirjojen

muisa aiheissa. Kyseisessä luokassa on siis poimintoja sukupuolesta, jotka koskevat sekalaisia aiheita.

Luokittelun muokkaamisen jälkeen aineistoa lähdetään käsitteellistämään ja siitä ruvetaan teke-
mään johtopäätöksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 94; Seitamaa-Hakkarainen 2020). Lähdin siis tarkastelemaan, miten sukupuoli määrittyy ja ilmenee kussakin luokassa. Tulosten tarkastelussa kiinnitin huomiotani siihen, että erotellaanko mies- ja naissukupuoli vai puhutaanko asioista yleisemmällä, kaikkia kattavalla tasolla. Tämän lisäksi nostin luokituksissa esille, jos binäärisesti ajateltuna toinen sukupuoli on vahvemmin esillä aineiston teksteissä ja kuvissa.

5 TULOKSET

Oppikirjoissa sukupuoli näkyy niin kirjan teksteissä kuin kuvissakin. Oppikirjan teksteissä sukupuolta tuodaan esille eri käsitteillä. Kirjoissa puhutaan yleisesti sukupuolesta, mutta tämän lisäksi yleisemmin esillä on viittaukset nais- tai miessukupuoleen. Naissukupuolesta käytetään käsitteitä tyttö, nainen ja äiti sekä näiden lisäksi osassa oppikirjoissa on henkilöiden tarinoita, joissa sukupuolen voi päätellä kirjoittajan etunimestä. Miessukupuolesta käytetään vastaavasti ilmaisuja poika, mies, isä sekä miehille kuuluvia etunimiä.

Tutkielmani tulokset on koottu tutkimuskysymysten mukaan alalukuihin 5.1 ja 5.2. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen tutkimustuloksia, jotka vastaavat kysymykseen sukupuolen määrittymisestä aineiston oppikirjoissa. Toisessa alaluvussa esittelen taas ne luokat, jotka tuovat vastauksen toiseen tutkimuskysymykseen, sukupuolen ilmenemisestä aineiston oppikirjoissa.

5.1 Sukupuolen määrittäminen oppikirjoissa

Tässä alaluvussa esittelen luokat: sukupuolen määritelmiä, biologinen sukupuoli ja binäärinen sukupuoli graafeissa. Ne antavat tietoa siitä, miten aineiston oppikirjoissa sukupuoli määrittyy. Aineiston oppikirjat antavat suoria määritelmiä sukupuolelle ja sen erilaisille ilmenemismuodoille. Näiden lisäksi sukupuoli määrittyy aineiston oppikirjoissa kuvien sekä graafien kautta.

Sukupuolen määritelmiä

Sukupuolen määritelmässä sukupuoli on esillä lähinnä yleisellä tasolla. Aineiston oppikirjoissa määritelmät ovat pääsääntöisesti tekstimuotoisia ja koko aineistossa on yksi kuva, joka tuo esille sukupuolen moninaisuuden (kuva 1). Sukupuolen määrittelyiden yhteydessä mainitaan myös naisuus ja miehisuus. Sukupuolta käsittelevät aiheet tuovat esille sukupuolen moninaisuuden. Sukupuolen moninaisuuden yhteydessä kirjoitetaan biologisesta sukupuolesta, intersukupuolisuudesta sekä transsukupuolisuudesta. Näiden lisäksi aineiston oppikirjojen teksteissä käytetään käsitteitä

sukupuolivähemmistöt, transihmiset sekä määrittellen käsite transvestiitti. Sukupuolen määrittelyminen aineiston oppikirjoissa on suppeaa ja erot ovat huomattavat aineiston oppikirjojen välillä.

”Transsukupuolinen ihminen voi saada sukupuolensa korjattua lääketieteellisin hoidoin. Ihmiselle on tärkeää tulla kohdatuksi ja kohdelluksi omaksi kokemassaan sukupuolella.”

Kuva 1. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 123)

Biologinen sukupuoli

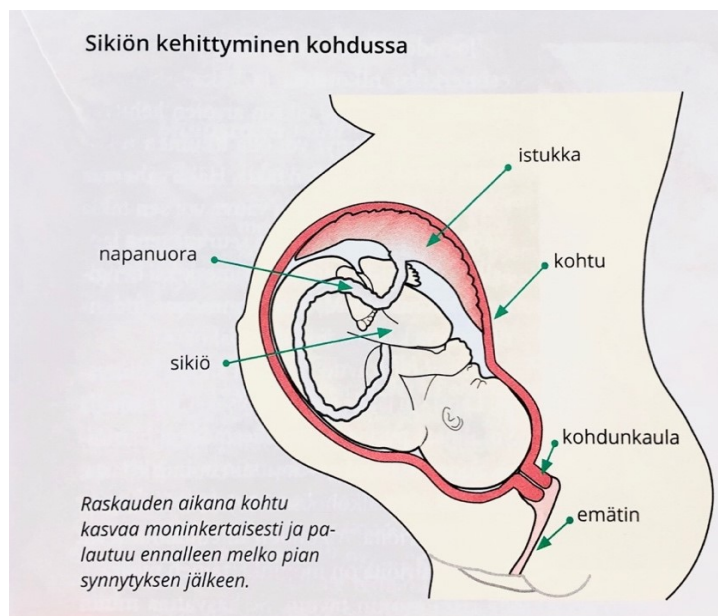
Ihmisen biologiaan liittyvissä aiheissa biologisen sukupuolen korostaminen aineiston oppikirjoissa on hyvinkin perusteltua. Naissukupuoli nousee esille biologisesti naisiin liittyvissä asioissa ja vastaavasti miessukupuoli biologisesti miehiin liittyvissä asioissa. Ihmisen biologiaan liittyvät asiat ovat pääsääntöisesti tietotekstiä, mutta tämän lisäksi biologinen sukupuoli tulee esille kuvissa, erilaisissa kertomuksissa sekä oppikirjojen tehtävissä.

Aineiston oppikirjoissa isoimmaksi teemaksi kyseisessä luokassa nousee murrosiän tuomat fyysiset muutokset miehen ja naisen kehossa. Murrosiän tuomia muutoksia on kerrottu tietotekstissä ja

niitä tulee pohtia myös sukupuolikohtaisesti aineiston oppikirjojen tehtävissä. Niiden lisäksi aineiston oppikirjoissa on erilaisia kuvia havainnollistamassa kehossa tapahtuvia murrosiän muutoksia. Aineiston oppikirjoissa on kokonaisia lukuja, jotka käsittelevät erikseen tytöissä sekä pojissa tapahtuvia muutoksia murrosiän aikana.

”Murrosiän laukaisevat hormonitoiminnan muutokset, joiden seurauksena tytön munasarjat alkavat erittää estrogeenia ja pojan kivekset testosteronia” (Vire 7–9, 2016, 145).

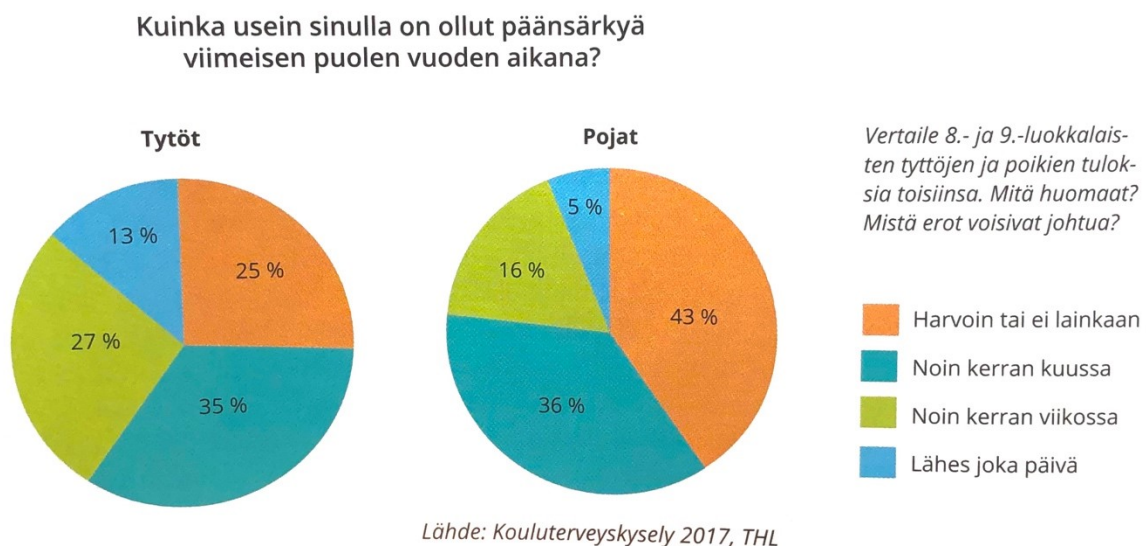
Murrosiän lisäksi biologinen sukupuoli tulee esille, kun kerrotaan seksistä, raskaudesta, ehkäisystä sekä yleisestä energiankulutustarpeesta. Kyseiset aiheet tulevat esille aineiston oppikirjojen tekstiosioissa sekä tehtävissä. Edellä mainituista aiheista raskaus on ainoa, joka tulee esille myös kuvissa (kuva 2). Aineiston oppikirjojen kuvissa on esimerkiksi esitettynä raskaana oleva nainen sekä nainen katsomassa raskaustestin tulosta. Aineiston teksteissä kerrotaan raskaudesta sekä raskaustesteistä enemmän. Seksiin ja ehkäisyyn liittyvissä aiheissa biologinen sukupuoli tuodaan esille miehen ja naisen sukupuolielinten kautta. Aineistossa kerrotaan esimerkiksi, miten miehen ja naisen sukupuolielimet reagoivat ihmisen kiihottuessa sekä mitkä ehkäisyvälineet sopivat miehille ja mitkä naisille. Näiden lisäksi biologinen sukupuoli nostetaan esille, kun mainitaan ihmisen energiankulutustarpeesta. Aineistossa on kerrottu esimerkiksi, että miehillä lepoaineenvaihdunnassa kuluu enemmän energiaa kuin naisilla.

Kuva 2. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 209)

Binäärinen sukupuoli graafeissa

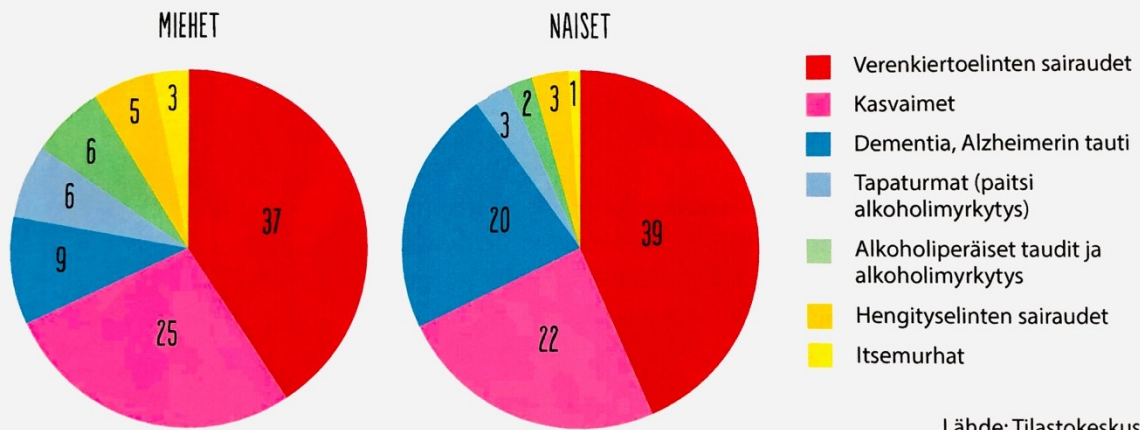
Aineistoon kuuluvissa oppikirjoissa on kouluterveyskyselyn tuloksia, jotka esitetään binäärisesti. Kouluterveyskyselyn tulokset koskevat suurimmaksi osaksi perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaista, mutta muutamissa tuloksissa on esitetty näiden lisäksi myös lukioikäisiä koskevia kouluterveyskyselyn tuloksia. Tulokset on esitetty aina tytöt ja pojat eriteltyinä (kuva 3). Kouluterveyskyselyn tulokset tuovat esille monipuolisesti eri aiheita ja ne esitetään aina aiheeseen liittyvän oppikirjan luvun yhteydessä. Kouluterveyskyselyn tulokset on esitetty erilaisina kaavioina ja piirroskuvinä. Kouluterveyskyselyn tulokset antavat tietoa esimerkiksi 8. ja 9. luokkalaisten alkoholin ja nikotiinituotteiden käytöstä, seurustelu- ja seksielämästä, liikuntatottumuksista, nukkumisesta, niska- ja hartiakipujen yleisyydestä sekä hampaiden harjaamisesta. Tutkimusaineiston oppikirjoissa binäärinen sukupuolen erottelu näkyi myös tehtävissä, jotka liittyivät kouluterveyskyselyn tuloksiin.

Kuva 3. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 127)

Kouluterveyskyselyiden lisäksi aineiston oppimateriaaleissa binäärinen sukupuoli on tuotu esille muissa graafeissa. Aineiston oppikirjoissa on erilaisia kaavioita esimerkiksi miesten ja naisten yleisimmistä syöivistä, myrkytystapauksista, elinajanodotteesta sekä kuolinsyistä (kuva 4). Näiden lisäksi aineistossa on tehtäviä, joissa tulee tulkita tutkimustuloksia tyttöjen ja poikien alkoholin käytöstä sekä raittiudesta.

YLEISIMMÄT KUOLEMANSYIT SUOMESSA 2013, %

Kuva 4. Näyte oppikirjasta *Vire* 7–9 (2016, 250)

5.2 Sukupuolen ilmeneminen oppikirjoissa

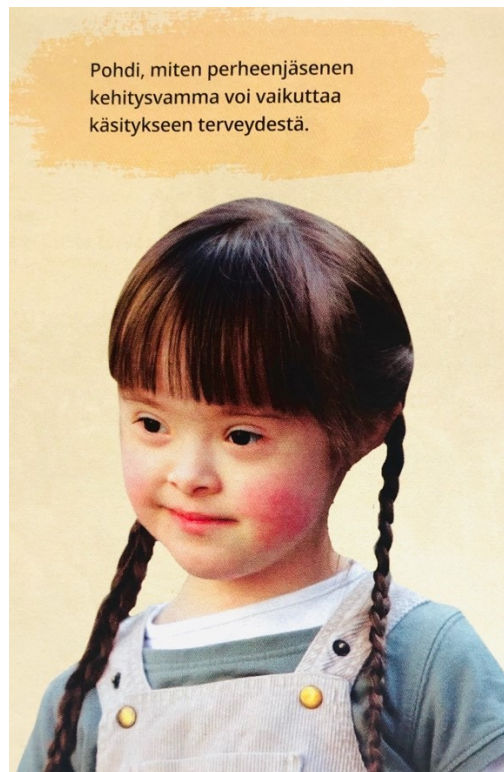
Tässä alaluvussa esittelen aineistostani nousseet loput seitsemän luokkaa: sukupuoli ja terveysongelmat, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli ja tunteet, sukupuoli perhe- ja ystävyys-suhteissa, sukupuoli ja harrastukset, sukupuoli ja yhteiskunta sekä sukupuoli ja ammatit. Nämä kyseiset luokat antavat vastauksen toiseen tutkimuskysymykseeni siitä, miten sukupuoli ilmenee perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjoissa.

Sukupuoli ja terveysongelmat

Sukupuoli ja terveysongelmat -luokkaan olen koonnut fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen liittyviä ongelmia sukupuolen näkökulmasta. Luokkaan olen koonnut erilaisiin riskeihin ja ongelmiin liittyviä aiheita. Riskeillä ja ongelmilla tässä tapauksessa tarkoitan sairauksia, päihteiden käyttämistä, erilaisia riippuvuuksia, kiusaamista sekä ympäristön tuomia haasteita. Terveysongelmia käsittelevään luokkaan on kertynyt eniten ihmisten itse kirjoittamia kertomuksia. Kertomukset käsittelevät allergioita, pääkipuja, isovanhempien sairauksia, diabetesta sekä mielenterveysongelmia.

Kertomukset ovat osana aineiston oppikirjojen tehtäviä sekä täydentävät tietotekstiä. Kertomuksissa on kertojina mies- ja naissukupuolen edustajia yhtä paljon.

Aineiston oppikirjoissa kerrotaan erilaisista sairauksista sekä osassa kuvissa on esillä erilaisia vammoja tai synnynnäisiä sairauksia. Aineiston oppikirjojen teksteissä osa sairauksista on eroteltu nais- ja miessukupuolen mukaan. Aineistossa on kerrottu esimerkiksi, että 20% teini-ikäisistä tytöistä on herkistynyt nikkelille, naiset sairastavat tuki- ja liikuntaelinsairauksia enemmän kuin miehet sekä, että masennus on yleisintä 15–18-vuotiailla tytöillä. Sairautta käsittelevistä aineiston oppikirjojen kuvista osa on valikoitunut kyseiseen luokkaan kuvatekstin perusteella, koska sairaus ei välttämättä näy aina ulospäin. Aineistossa on esimerkiksi kuva ruuhkaisista liukuportaista, joissa on mies- ja naissukupuolen edustajia. Kyseisen kuvan kuvatekstinä on ”*Terveuden ja sairauden rajaa ei ole helppo määrittää. Vastaantulijoista voi olla vaikea päätellä, kuka on terve ja kuka sairas.*” (Voimaa 7–9, 2018, 10.) Osassa aineiston oppikirjojen kuvista sairaus tai vamma on kuitenkin nähtävissä suoraan. Aineiston kuvissa on esimerkiksi tyttö, jolla on Downin syndrooma (kuva 5), poika istumassa pyörätuolissa sekä nainen sairaalavuoteessa.

Kuva 5. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 18)

Syömishäiriöihin liittyvissä aineiston kuvissa on enemmän näkyvillä naissukupuolen edustajia (kuva 6). Aineiston oppikirjojen teksteissä tulee esille, että tytöt sairastavat syömishäiriöitä yleisemmin kuin pojat ja mahdollisesti sen takia naissukupuolen edustajia on useammin kuvattu syömishäiriöihin liittyvissä kuvissa. Aineistossa tuodaan kuitenkin myös esille, että pojatkin voivat sairastua ja muutama kuva syömishäiriöihin liittyen on myös miespuolisista henkilöistä. Syömishäiriöihin liittyvissä kertomuksissakin sairastunut on aina naispuolinen henkilö.

”Myös ympäröivä kulttuuri vaikuttaa syömishäiriöihin, sillä laihuus pyritään esittämään onnellisuuden ja menestyksen mittarina. Onko kuvan tyttö mielestäsi onnellinen? Millaisia tunteita hän saattaa tuntea? Voit käyttää apuna sivun 39 Tunteiden tuuli myllyä.”

Kuva 6. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 225)

Alkoholin, tupakan ja nuuskan käyttöön sekä huumeisiin liittyen aineiston oppikirjoissa nais- ja miessukupuoli tulee esille teksteissä, tehtävissä sekä kuvissa. Aineiston teksteissä asiaan liittyen on muutamia mainintoja, esimerkiksi miehen herkemmästä riskien ottamisesta ja yleisemmästä huumeiden kokeilusta verrattuna naisiin sekä suomalaisten naisten lisääntyneestä alkoholin käy-

töstä viime vuosikymmeninä. Näiden lisäksi alkoholiin liittyen sukupuoli tulee esille kirjan tehtävissä. Aineiston tehtävissä tuli esimerkiksi pohtia kumman sukupuolen edustajan tulee olla varovaisempi alkoholia nauttiessaan. Tehtävässä on sukupuolen lisäksi annettu muita määreitä, kuten henkilön paino sekä alkoholin käytön yleisyys. Aineiston oppikirjoissa päihteisiin liittyen sukupuoli tuli enemmän esille kuvissa kuin teksteissä. Aineiston oppikirjojen huumeisiin liittyvissä kuvissa näyttäisi useammin esiintyvät miessukupuolinen henkilö (kuva 7). Muissa päihteisiin liittyvissä kuvissa ei kuitenkaan ole nostettu kumpaakaan sukupuolta toista enemmän esille, vaan kuvissa on mies- ja naissukupuolen edustajia esitetty saman verran.

”Nuorena aloitettu säännöllinen kannabiksen käyttö voi aiheuttaa vaikeuksia oppimiseen, koska keskittymis- ja ongelmanratkaisukyky heikkenevät, muistaminen vaikeutuu ja välinpitämättömyys lisääntyy. Koulunkäynnin vaikeutuminen voi johtaa jopa syrjäytymisriskiin.”

Kuva 7. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 331)

Kiusaaminen tuodaan esille aineiston oppikirjojen teksteissä, kuvissa sekä tehtävissä. Aineiston teksteissä mainitaan tyttöjen kiusaamisen olevan enemmän psyykkistä ja sosiaalista, kun taas pojilla se on enemmän fyysistä. Aineistossa kerrotaan myös, että pojat kokevat koulussa enemmän kiusaamista kuin tytöt. Tästä huolimatta naissukupuolen edustajia on useammin kuvattu aineiston oppikirjojen kuvissa, jotka liittyvät kiusaamiseen. Yhdessä kuvassa tyttö katsoo puhelintaan ja kuvateksti kertoo nettikiusaamisesta ja toisessa kuvassa kolme tyttöä naureskelee neljännelle tytölle ja kuvatekstissä kehoitetaan etsimään eri kiusaamisen muotoja. Aineiston oppikirjoissa on myös Mirkan tarina nettikiusaamisesta sekä Annan kertomus koulukiusaamisesta (kuva 8). Kyseisiin kertomuksiin on liitetty kysymyksiä oppikirjojen tehtäväosiossa.

”

Se alkoi joskus seiskalla. Aika pian koulun alettua. Mä en vieläkään tiää miks ne valitsi just mut. Kai siks et mä oon aina ollu hiljanen, ja oonhan mä ollu hyvä koulussaki. Alkuun se oli sellaista juttujen ulkopuolelle jättämistä. Sit se vaan paheni. Lopulta ne nauuro melkein kaikelle, mitä mä tein. Mä en ikinä sanonu siitä kenellekään. Yritin vaan pistää kaiken leikiks ja peitellä sitä kuinka yksin olin. Vaikka koulussa hymyilin väkisin, kotona itkin, enkä saanu unta, kouluun meno ahdisti. Se kaikki loppu lukiossa, kun menin eri kouluun ku muut. Lukiossa mulla oli tosi kivoja kavereita, eikä kukaan kiusannu. Samalla kaikki oireet helpotti, aamuisin oli ihan kiva lähteä kouluun. Vaikka mua ei koskaan kiusattu kauheen pahasti, silti mä en unohda sitä ikinä. Se on jättäny muhun pysyvät jäljet. Uusien ihmisten tapaaminen pelottaa ja mä huomaan ajattelevani et tykkääköhän noi musta tai mitäköhän noi ajattelee. Järki sanoo, ettei enää pitäis tollaisia murehtia, mut se vaan tulee jostain syvältä, sieltä satutetusta minusta. ANNA 20 V.

Kuva 8. Näyte oppikirjasta *Vire* 7–9 (2016, 85)

Ympäristöstä johtuvia terveysongelmia ovat esimerkiksi liukkaudesta johtuvat tapaturmat ja auringon UV-säteilystä johtuvat palovammat. Aineistoon kuuluvissa oppikirjateksteissä ja tehtävissä sukupuolta ei eroteltu kyseisten ympäristöriskien yhteydessä. Mies- ja naissukupuolen edustajia on kuitenkin nähtävissä aineiston kuvissa aiheeseen liittyen. Kuvat eivät kuitenkaan nosta esille kumpaakaan sukupuolta toista enempää. Aineiston oppikirjojen kuvissa on esimerkiksi miehiä sekä naisia nauttimassa auringosta ja kuvateksti kertoo, että liian pitkä aika auringossa ei ole hyväksi (kuva 9).

”Monista auringon terveyshyödyistä huolimatta liian pitkä oleskelu auringonpaisteessa ei ole hyväksi terveydelle.”

Kuva 9. Näyte oppikirjasta *Syke* 7–9 (2019, 119)

Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen

Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen luokkaan olen kerännyt aineistosta seksuaalisuuteen sekä rakkaussuhteisiin liittyviä aiheita. Aineiston oppikirjoissa sukupuoli osana seksuaalisuuden määritelmiä tulee esille pääsääntöisesti oppikirjojen teksteissä. Sukupuoli sanana mainitaan useasti, kun kerrotaan yleisesti seksuaalisuudesta, mutta tämän lisäksi teksteissä on käytetty mies- ja naissukupuoleen viittaavia käsitteitä. Sukupuoli sanaa käytetään esimerkiksi ihastumisesta puhuttaessa sekä erilaisten seksuaalisten suuntautumisten määritelmässä. Aineiston oppikirjojen teksteissä kerrotaan sukupuolen olevan osa seksuaalisuutta. Sanaa sukupuoli käyttämällä tekstissä halutaan ottaa huomioon kaikki ihmiset sukupuolesta välittämättä.

Seksuaalisuuden määritelmässä kerrotaan tunteista samaa sukupuolta olevia kohtaan sekä tunteista, jotka voivat kohdistua molempiin sukupuoliin. Aineiston oppikirjojen teksteissä mainitaan myös, että sukupuolella ei ole kaikille merkitystä, kun puhutaan seksuaalisesta vetovoimasta. Seksuaalisen suuntautumisen kerrotaan kuitenkin useimmiten kohdistuva vastakkaiseen sukupuoleen.

”Osa nuorista kiinnostuu eroottisesti tytöistä, osa pojista, osa molemmista sukupuolista ja osa heistä, joiden sukupuoli ei ole täysin selvä.” (Voimaa 7–9, 2018, 123.)

Mies- ja naissukupuoleen liittyvät ilmaukset tulevat myös esille erilaisissa seksuaalisuuden määritelmässä sekä mies- ja naishenkilöiden tarinoista liittyen esimerkiksi ensimmäiseen seksikertaan. Seksuaalisuuden yhteydessä kerrotaan myös seksuaalisesta kaltoinkohtelusta ja häirinnästä. Aineiston oppikirjoissa kerrotaan esimerkiksi poikien joutuvan seksuaalisen häirinnän uhreiksi yhtä usein, kuin tytöt ja seksuaaliseen kaltoinkohteluun voi syyllistyä mies tai nainen, saman tai eri sukupuolen edustaja.

”Ja samoin kuin kaikki heteroseksuaalit pojat eivät ihastu jokaiseen tyttöön, eivät homopojatkaan ihastu jokaiseen poikaa.” (Voimaa 7–9, 2018, 124.)

Miessukupuolen edustajia nostetaan esille aineiston oppikirjojen kuvissa, joissa ulkonäkö liitetään seksuaalisuuteen. Aiheeseen liittyviä kuvia on koko aineistossa kaksi ja ne tuovat esille median tuomat ulkonäköpaineet seksuaalisuuteen liittyen. Kummassakin kuvassa on mies tai miehiä ilman paitaa (kuva 10).

Kuva 10. Näyte oppikirjasta *Vire* 7–9 (2016, 156)

Ihmisen seksuaalisuus näkyy edellä mainittujen asioiden lisäksi aineiston oppikirjojen kuvissa, joissa kuvataan kahden ihmisen välistä rakkaussuhdetta. Kyseisissä kuvissa seksuaalinen suuntautuminen painottuu heterosuhteisiin. Suurimmassa osassa kuvista on mies- ja naissukupuolen edustajat yhdessä (kuva 11).

”Seurustelusuhhteessa ei kannata kiirehtiä. On tärkeää tutustua toiseen kaikessa rauhassa”

Kuva 11. Näyte oppikirjasta *Syke* 7–9 (2019, 187)

Aineiston oppikirjoissa on myös kertomuksia seurustelusta vastakkaisen sukupuolen edustajan kanssa sekä eroamisesta. Aineiston oppikirjojen kuvissa esitetään mies- ja naissukupuolen edustajia esimerkiksi suutelemassa, kävelemässä käsi kädessä, halailemassa ja makaamassa sängyllä. Heterosuhteiden lisäksi aineiston oppikirjojen kuvissa on muutamia kuvia samaa sukupuolta olevien suhteesta. Aineiston oppikirjoissa on esimerkiksi kuva naisesta laittamassa toiselle naiselle sormusta sormeen sekä kuva kahdesta naisesta keittiössä, jonka kuvatekstissä kerrotaan, että kaikilla on mahdollisuus kokea läheisyyttä (kuva 12). Aineistosta löytyy myös kuvia kahden miehen välisestä suhteesta. Kuvissa on esimerkiksi kaksi miestä suutelemassa toisiaan sekä kuva kahdesta miehestä vierekkäin, jonka kuvatekstissä kerrotaan huumorin olevan heidän suhteensa yhdistävä tekijä.

”Mahdollisuus kokea läheisyyttä on jokaiselle tärkeää seksuaaliseen suuntautumiseen katsomatta”

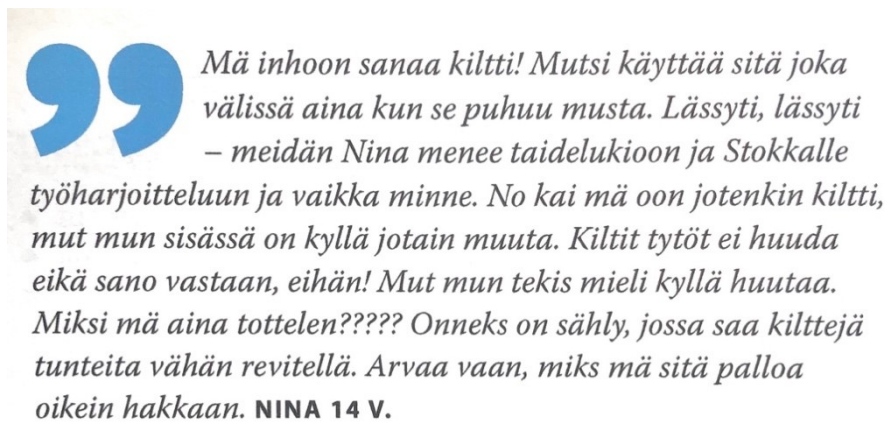
Kuva 12. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 124)

Sukupuoli ja tunteet

Aineiston oppikirjojen teksteistä, kuvista sekä tehtävistä nousee esille erilaisia tunteita. Toki jokaisesta kuvasta välittyy jokin tunne, mutta sukupuoli ja tunteet -luokkaan valikoin sellaisia kuvia, joissa kuvatestit viittaavat kuvissa oleviin tunteisiin. Aineiston oppikirjojen teksteissä tunteisiin liittyen olen nostanut esille henkilöiden kertomia tarinoita sekä tietotekstiä. Aineiston oppikirjojen

teksteissä naissukupuoli nostetaan esille, kun kerrotaan esimerkiksi tyttöjen kokemista ulkonäköpaineista. Ulkonäköpaineiden kerrotaan johtuvan murrosiän tuomista kehollisista muutoksista sekä mielialojen vaihteluista ja normaalia ärtyisemmästä olostaan ennen kuukautisia. Mies- ja naissukupuoli tuodaan teksteissä esille sekä saman vertaisina että eroteltuina toisistaan. Tietotekstiosioissa kerrotaan, että tyttöjen on toisinaan helpompi puhua huolistaan kuin poikien, mutta toisaalta mainitaan myös, että pojat kokevat tunteita ja pettymyksiä yhtä voimakkaasti kuin tytöt.

Henkilöiden itse kertomissa kertomuksissa on nähtävillä laaja tunteiden kirjo ja kertojina on yhtä paljon mies- kuin naissukupuolen edustajia (kuva 13). Kertomusten aiheet vaihtelevat laidasta laitaan. Kertomuksissa kerrotaan esimerkiksi hammaslääkäripelosta, vaarin kuolemasta, pettymyksestä sekä lihomisen pelosta. Aineiston oppikirjojen tehtävissä on myös käytetty hyväksi erilaisia kertomuksia ja kuvia liittyen tunteisiin.

Kuva 13. (Vire 7–9, 2016, 117)

Aineiston oppikirjojen kuvissa tunteisiin liittyen on enemmän nähtävillä naissukupuolen edustajia. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, kuvatekstit täydentävät tunteisiin liittyviä kuvia. Aineiston oppikirjojen kuvissa on esimerkiksi kaksi tyttöä makaamassa riippukeinussa ja kuvatekstissä kerrotaan, että ilot ja surut on hyvä jakaa ystävän kanssa. Toisessa kuvassa tyttö kurkistaa verhon takaa ja kuvatekstissä puhutaan jännityksestä. Vaikka naissukupuoli on esillä enemmän tunteisiin liittyvissä kuvissa, aineiston oppikirjoissa on myös kuvia, joissa on miessukupuolisia henkilöitä. Miesukupuoli esiintyy aineiston oppikirjojen kuvissa esimerkiksi stressin yhteydessä. Aineistossa on kuva pojasta koiran kanssa ja kuvateksti kertoo, että lemmikkieläimestäkin voi olla lohtua. Aineistossa on myös kuva Patrik Laineesta ja kuvateksti kertoo tunteiden kirjosta (kuva 14).

”Urheilukentällä näkee tunteiden koko kirjon ilon purkauksista pettymysten kyyneliin.”

Kuva 14. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 151)

Sukupuoli perhe- ja ystävyysuhteissa

Aineiston oppikirjoissa on nähtävillä erilaisia perhe- ja ystävyysuhteita eri sukupuolten välillä. Erilaiset perhe- ja ystävyysuhteet tulevat esille aineistoon kuuluvissa teksteissä, kuvissa sekä tehtävissä. Suurin osa perhe- ja ystävyysuhteista välittyy aineiston oppikirjojen kuvien välityksellä. Perhe- ja ystävyysuhteissa tulee esille nais- ja miessukupuolten lisäksi sukupuoli yleisesti. Aineiston oppikirjojen teksteissä puhutaan erilaisista perhemuodoista sekä perheenjäsenten välisistä suhteista. Aineistossa on myös kertomuksia, jotka koskevat erilaisia perhesuhteita. Aineiston oppikirjoissa sukupuolesta puhutaan yleisesti, kun mainitaan, että vanhemmat voivat olla samaa sukupuolta ja kun kerrotaan, että mm. sukupuoli vaikuttaa sisarusuhteisiin. Perhemuodoista puhuttaessa sukupuolen lisäksi puhutaan yleisesti nais- ja miessukupuolen edustajista termeillä äiti ja isä, jotka tulevat esille usein samassa asiansuhteudessa. Esimerkiksi uusperheen määritelmässä kerrotaan, että äidillä, isällä tai molemmilla on lapsia aikaisemmasta suhteesta. Ystävyysuhteet sukupuolen näkökulmasta tulee tekstissä esille ainoastaan, kun mainitaan ystäväpiiriin olevan antoisampi, jos siihen kuuluu sekä tyttöjä että poikia.

”Sisarusten suhteisiin vaikuttavat monet tekijät, kuten ikäero, sukupuoli ja luonteenpiirteet” (Vire 7–9, 2019, 162).

”On antoisaa, jos omaan ystäväpiiriin kuuluu sekä tyttöjä että poikia” (Syke 7–9, 2019, 166.)

Aineiston oppikirjojen tehtävissä on käytetty eri henkilöiden kertomia tarinoita omasta perheestä sekä ystävyysuhteista. Esimerkiksi Risto kertoo tarinan, miten hänen ja Simon ystävyys syveni, kun Simo kertoi olevan homoseksuaali. Tehtävissä on tarinoiden lisäksi myös hyödynnetty sisarusuhteita, esimerkiksi: *”Millaisia ohjeita antaisit pikkuveljellesi tai pikkusiskollesi, jos hän haluaa etsiä itselleen ystäviä netistä?”* (Voimaa 7–9, 2018, 23).

Aineiston oppikirjojen kuvissa, jotka liittyvät perhe- ja ystävyysuhteisiin on nähtävissä kaikenlaisia ja kaiken ikäisiä ihmisiä. Perhesuhteita tarkasteltaessa aineiston oppikirjojen kuvissa on nähtävissä äitejä, isejä, tyttö- ja poikalapsia. Osassa kuvissa vanhempina ovat äiti sekä isä ja osassa lapsen vanhempina on kaksi äitiä tai kaksi isää (kuva 15). Aineiston oppikirjan kuvissa on myös esillä yhden vanhemman ja lapsen välisiä suhteita sekä isovanhempia. Kuvissa, joissa on yksi aikuinen ja lapsi on yleisempää, että he ovat samaa sukupuolta.

”Sateenkaariperheissä voi olla kaksi isää tai kaksi äitiä. Yhdessäolo ja tavallinen arki ovat tärkeitä asioita kaikenlaisissa perheissä.”

Kuva 15. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 124)

Aineiston oppikirjojen kuvissa myös on nähtävillä monenlaisia ystävyysuhteita (kuva 16). Kuvissa ystävyysuhteet on kuvattu kahden ihmisen välisenä suhteena tai isompien porukoiden yhdessäolona. Aineiston oppikirjojen kuvissa on sekä samaa, että eri sukupuolta olevien ystävyysuhteita. Kuvissa on kuitenkin huomattavissa se, että kahden miessukupuolisen henkilön välistä ystävyyttä on kuvattu harvemmin kuin kahden naissukupuolisen henkilön. Kahden tai useamman naissukupuolisen henkilön ystävyys on myös kuvissa kuvattu läheisempinä kuin

miespuolisten henkilöiden. Aineistossa on esimerkiksi kuva tytöstä lohduttamassa toista tyttöä halauksella. Samanlaista läheisyyttä ei ole nähtävissä kahden miespuolisen henkilön välisessä ystävyudessa. Aineiston oppikirjojen kuvien isommissa ystäväporukoissa on mies- sekä nais-sukupuolisia henkilöitä kuvattu yhtä paljon. Kuvissa on nuoria esimerkiksi piknikillä, tekemässä ryhmätyötä ja juhlimassa vappua.

”Lapsuudessa ja nuoruudessa solmitut ystävyyssuhteet kestävät usein pitkään, joskus jopa koko eliniän.”

Kuva 16. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 166)

Sukupuoli ja harrastukset

Kyseiseen luokkaan kuuluvat sukupuoleen liittyvät nostot ovat pääsääntöisesti kuvia. Sukupuoli ja harrastukset -luokasta löytyy muutama tarina liikuntaharrastukseen liittyen sekä pari tehtävää. Sukupuoli ja harrastukset -luokkaan olen poiminut kaikki liikuntaharrastukset ja näiden lisäksi esimerkiksi marjojen poiminnan, koirien ulkoiluttamisen, videopelien pelaamisen, haravoiminnan sekä musiikkiin ja kuvataiteeseen liittyvät harrastukset.

Aineiston oppikirjojen teksteissä ainoastaan pojat ovat nostettuina esille harrastuksiin liittyen. Aineiston oppikirjoissa mainitaan, että pelaaminen on poikien keskuudessa suosittua ja, että erityisesti pojat pelaavat paljon digitaalisia pelejä. Miessukupuolen esille nostaminen näkyy myös tarinoissa, jotka liittyvät harrastamiseen. Toisessa tarinassa Petteri kertoo oman tarinansa *”liikkuvasta lapsesta liikkuvaksi aikuiseksi”* ja toisessa Veikka kertoo jääkiekkoharrastuksen lopettamisesta, treenien ja pelaamisen käydessä liian vakavaksi.

”Erityisesti pojat pelaavat paljon digitaalisia pelejä, kuten tietokone- ja konsolipelejä”
(Voimaa 7–9, 2018, 152).

Aineiston oppikirjojen harrastuksiin liittyvät tehtävät koskevat nimenomaan liikuntaharrastuksia. Yhdessä tehtävässä pitää esimerkiksi keksiä keinoja, joilla voisi motivoida omaa äitiä ja isää liikumaan ja toisessa tehtävässä on 15-vuotiaan tytön kirjoittama keskustelupalstan teksti ja siihen liittyviä tehtäviä. Keskustelupalstan tekstin pohjalta on tarkoitus antaa harjoitusvinkkejä sekä venyttelyohjeita.

Aineiston oppikirjojen kuvissa erilaisten harrastusten kirjo on laaja ja kuvissa esiintyy mies- sekä naissukupuolen edustajia. Kummankin sukupuolen edustajia näkyy sekä liikunta- että musiikkiharrastuksen parissa. Kuvataide- ja käsityöharrastusten parissa kuvien perusteella on kuitenkin vain naissukupuolen edustajia. Kuvissa esiintyy esimerkiksi tyttö maalaamassa, neulomassa ja kirjoittamassa tai piirtämässä ulkona (kuva 17).

*”Elämän kokeminen
mielekkääksi tukee
ihmisen henkistä
tasapainoa.”*

Kuva 17. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 298)

Aikaisemmin mainitsemani poikien digipelaaminen näkyy myös aineiston oppikirjojen kuvissa (kuva 18). Kyseiseen aiheeseen liittyvissä kuvista löytyy yksi, jossa on tyttö pelaamassa liikuntapeliä Wii-pelikonsolilla, mutta muissa digipelaamiseen liittyvissä kuvissa on aina miessukupuolinen henkilö. Aineiston oppikirjojen kuvissa miessukupuolinen henkilö on joko yksin tai yhdessä kavereiden kanssa tietokoneen tai Playstationin ääressä pelaamassa.

”Pelit voivat tarjota satunnaisen ajanvieron lisäksi tavoitteellisen harrastuksen tai jopa työpaikan pelien suunnittelun ja ohjelmoinnin kautta”

Kuva 18. Näyte oppikirjasta *Syke 7–9* (2019, 91)

Digipelaamisen lisäksi miessukupuolen edustajat ovat vahvemmin edustettuina kuvissa, jotka liittyvät tempuillemiseen skeitti- tai potkulaudalla. Aineistosta löytyy yksi kuva, jossa esiintyy tyttö skeittilaudan kanssa. Skeittilauta jää kuitenkin kuvassa toissijaiseksi tytön lyhyiden kesävaatteiden takia. Miessukupuoli on myös vahvemmin edustettuna joukkuelajeissa, kuten jalkapallossa, jääkiekossa ja salibandyssä. Kuvat ovat tilannekuvia itse pelistä tai miesjoukosta tervehtimässä toisiaan pelikentällä. Naissukupuolen edustajat ovat puolestaan kuvataide- ja käsityöharrastuksen lisäksi vahvemmin edustettuina arkiliikunnan parissa kuten haravoinnissa ja marjojen poimimisessa. Näiden lisäksi aineiston oppikirjoissa on esimerkiksi tyttö meditoimassa nurmikolla, tyttöjä sup-lautailemassa sekä kuva naisvoimistelijasta.

Liikuntaharrastuksista uinti, pyöräily, sauvakävely, koiran ulkoilutus, koskenlasku, hiihto, avantointi, rantalentopallo, luistelu, lumilautailu, juoksu ja koripallon heittäminen ovat lajeja, joiden parissa näkyy mies- ja naissukupuolen edustajia aineiston oppikirjojen kuvissa. Kyseisissä lajeissa on kummankin sukupuolen edustajia yhtä paljon. Harrastusten osalta on kuitenkin huomattavissa stereotyyppistä jaottelua. Miespuoliset henkilöt nähdään aktiivisina liikuntaa harrastavina joukkueurheilijoina ja naiset rauhallisimpien lajien ja kuvataide- ja käsityöharrastusten parissa.

Sukupuoli ja yhteiskunta

Sukupuoli ja yhteiskunta -luokassa on enemmän sukupuoleen viittaavia kuvia kuin itse tietotekstiä ja naissukupuoli korostuu tietyissä aihealueissa. Ainoastaan naissukupuolta koskevissa asioissa

nousee esille mm. uskuntoon liittyvä pukeutuminen, kulttuuriset erot suvun ja avioliiton merkityksestä sekä veden hakeminen kehitysmaissa (kuva 19). Näissä kyseisissä aiheissa naisen asema korostuu sekä teksteissä että kuvissa ja se on selvästi eriteltyä miehistä.

”Islaminuskteisissa maissa taas on tiukat rajoitteet, eikä seksuaalisuuttaan saa julkisesti esitellä. Siksi naiset pukeutuvat peittävästi, ja laki saattaa jopa kieltää julkisilla paikoilla suutelemisen” (Vire 7–9, 2016, 154).

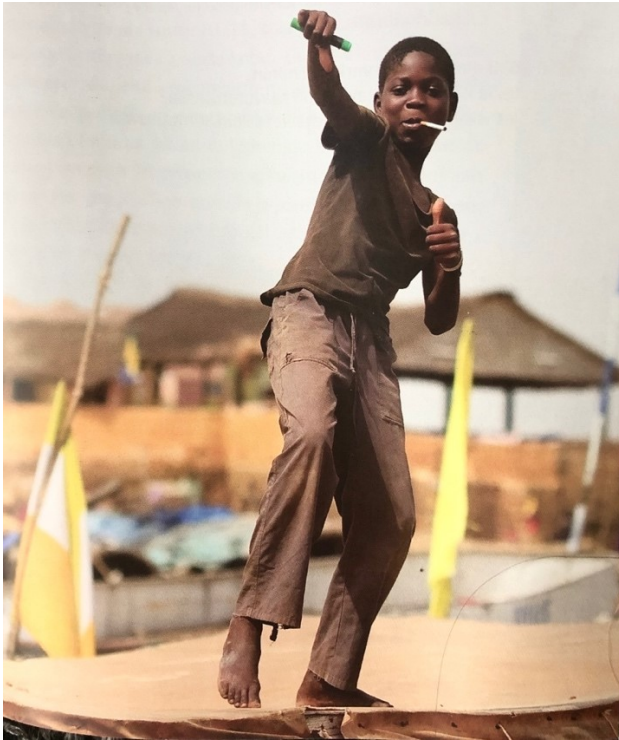

”Joissakin uskonnoissa seksuaalisuuden näyttäminen vieraille on kiellettyä.”

Kuva 19. Näyte oppikirjasta *Vire 7–9* (2016, 154)

Muissa sukupuoli ja yhteiskunta -luokan aiheissa on nähtävillä naisten lisäksi miehiä. Kyseisen luokan aiheet koskevat esimerkiksi ruokakulttuuria, vapaaehtoisjärjestöjä, kehitysmaita, mielenosoituksia, hygieniaa sekä suomalaisen kulttuuriin ja uskuntoon liittyviä juhlia tai tapahtumia. Ruokakulttuuriin liittyvissä kuvissa perhe tai suku on kerääntynyt ruokapöydän ääreen syömään tai katukeittiöön tutkimaan ruokavalikoimaa. Suomalaisista tapahtumista ovat kuvattuina mm. konfirmaatio, Helsinki pride- tapahtuma ja ylioppilasjuhlat, joissa jokaisessa kuvassa on miehiä ja

naisia tai tyttöjä ja poikia. Tupakkamainontaan kuuluvissa kuvissa on esitetty miespuolisia henkilöitä ja niissä on nostettu esille teollisuusmaiden tiukka tupakkalainsäädäntö suhteessa kehitysmaihin (kuva 20). Osassa kuvissa on esitetty mies ja poika tai nainen ja tyttö, mutta kuvatekstit laajentavat kuvien merkityksen koskemaan esimerkiksi kaikkia Suomessa asuvia (kuva 21).

”Tupakkayhtiöt panostavat tupakan mainontaan kehitysmaissa, jossa sitä ei ole vielä kielletty ja jossa väestöä on paljon.”

Kuva 20. Näyte oppikirjasta *Syke* 7–9 (2019, 321)

”Suomalaisessa kulttuurissa voimme korostaa naisellisuutta tai miehekkyyttä vaatetuksella melko vapaasti. Ympäri maailmaa järjestettyyn slutwalk-tapahtumaan osallistui tuhansia marssijoita, jotka julistivat banderolleissaan jokaisen oikeutta seksuaaliseen koskemattomuuteen tai vapaaseen pukeutumiseen.”

Kuva 21. Näyte oppikirjasta *Voimaa* 7–9 (2018, 143)

Sukupuoli ja ammatit

Tutkimusaineiston oppikirjoissa sukupuoli näkyy kuvissa, joissa on esitettyinä eri ammattikuntiin kuuluvia ihmisiä. Suurin osa aineiston ammateista on terveydenhuollon ammatteja. Tutkimusaineiston oppikirjojen kuvissa on terveydenhuollon ammattilaisten lisäksi kuvattu kaksi palomiestä, kaksi miespoliisia sekä naispoliisi, mies koeputken kanssa laboratoriossa, kaksi miestä puhdistamassa katua hiekasta sekä kaksi taksikuskia eripuolelta maapalloa, toinen taksiauton edessä ja toinen ajamassa riksataksia. Näiden lisäksi aineistossa on esitetty muutama julkisuuden henkilö omassa ammatissaan. Esimerkiksi yhdessä kuvassa on Elastinen ja kuvateksti kertoo, että monet artistit jakavat omia kokemuksiaan (kuva 22). Näiden lisäksi aineiston kuvissa on kaksi suomalaista naisnäyttelijää Prinsessa-elokuvasta ja videobloggaaja Mmiisas.

”Rap-artisti Elastinen on energinen iloisien mielen välittäjä. Nykyisin monet artistit puhuvat rohkeasti omista kokemuksistaan ja oman polun löytämisestä ja näin rohkaisevat nuoria etsimään ja tunnistamaan vahvuuksia itsessään”

Kuva 22. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 221)

Hoitoalan ammattilaisista tutkimusaineiston oppikirjoissa esitetään hoitajia, lääkäreitä sekä farmaseutteja. Naissukupuoli on yleisemmin esitettyinä näissä ammateissa (kuva 23). Tutkimusaineiston oppikirjojen kuvissa on esimerkiksi yleiskuva terveyskeskuksen käytävältä, naishoitaja laittamassa rokotetta sekä tekemässä kuulotestiä, naisfarmaseutti neuvomassa asiakastaan sekä mieslääkäri mittaamassa verenpainetta. Ammatteihin liittyvissä oppikirjojen kuvissa potilas on myös

yleisemmin naishenkilö. Kuvissa esiintyvää sukupuolijakoa ei kuitenkaan ollut tutkimusaineiston oppikirjojen teksteissä ammatteihin liittyen.

”Farmaseutit neuvovat itsehoidossa ja vastaavat reseptilääkkeitä koskeviin kysymyksiin.”

Kuva 23. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 242)

Ammatteihin liittyvässä sukupuolijaottelussa on nähtävissä erilaisia stereotyyppioita. Naissukupuoliset henkilöt ovat kuvattuina terveydenhuoltoon liittyvissä ammateissa ja niissäkin yliedustettuna sukupuolena. Terveydenhuollon ammattilaisista miehet on kuvattu monesti useammin lääkäreinä kuin hoitajina. Muista ammateista palomiehet, taksikuskit sekä huoltomiehet nähdään stereotyyppisesti miesten ammatteina. Kuva 24 kiteyttää mielestäni hyvin ammatteihin liittyvät sukupuolistereotyyppiat. Miehet on kuvattu salkut kädessä, puvut päällä tai turvakypärien kanssa, kun taas naiset ovat joko opettajia tai terveydenhuollon henkilökuntaa. Toki kuvassa on myös miespuolinen henkilö, jolla on liikuntavarusteet päällä. Kyseinen henkilö voisi olla mahdollisesti liikunnanopettaja tai valmentaja. Kuvassa on myös nainen amerikkalaistyylisessä stereotyyppisessä kodinhoitajan tai siivoojan asussa.

Kuva 24. Näyte oppikirjasta *Voimaa 7–9* (2018, 245)

Sukupuoli oppikirjojen muissa aiheissa

Kyseisessä luokassa on sukupuoleen liittyviä poimintoja eri aihealueista. Aiheet koskevat esimerkiksi ravintoa, ensiapua, ulkonäköä ja tukea raskaudessa ja raskauden päättämisessä. Kyseisten aiheiden lisäksi oppikirjoissa on kuvia, joita ei voi luokitella selkeästi mihinkään edellä mainituista. Kuvissa on esimerkiksi nainen lentokentällä, Heureka-mainos miehen kasvoista sekä tyttö katsomassa auringonlaskua. Sukupuoli oppikirjojen muissa aiheissa -luokan sisälle syntyneet luokat eivät ole niin laajoja, että niistä olisi ollut järkevää tehdä täysin omia luokkia, mutta esittelen ne lyhyesti tämän luokan sisällä.

Ulkonäköön liittyvissä kuvissa on esimerkiksi kuvattu erilaisia painonpudotusohjelmia sekä nais- ja miessukupuolen edustajia pesemässä kasvojaan. Oppikirjojen teksteissä mainitaan, että pojat saattavat iloita painonnoususta, koska he toivovat lisää lihasmassaa ja ulkonäön kerrotaan olevan tärkeä asia sekä tytöille että pojille. Aineistossa on myös tehtäviä, joissa tulee pohtia, onko tyttöjen ja poikien ulkonäköpaineet samanlaisia ja kuinka he suhtautuvat painoonsa. Raskauteen ja aborttiin liittyen aineiston oppikirjojen tehtävissä tulee miettiä lapsen isän oikeuksia sekä ottaa kantaa erilasiin väittämiin aborttiin liittyen. Aineistossa on myös kertomus nuorena äidiksi tulemisesta sekä tietotekstissä kerrotaan isän ja äidin tukemisen olevan tärkeää ennen ja jälkeen abortin. Ravintoon liittyen aineistossa on kuvia esimerkiksi ruokakaupassa käymisestä sekä mies- ja naissukupuolen edustajista syömässä tai tekemässä ruokaa. Ensiapuun liittyen aineistossa on esimerkiksi kuvia onnettomuuspaikoilta, liikenneturvallisuudesta sekä Heimlichin otteesta. Jokaisessa edellä esitellyssä luokassa on mies- ja naissukupuolen edustajia yhtä paljon eikä kumpikaan sukupuoli nouse missään aihealueessa toista vahvemmin esille.

6 POHDINTA

Pohdintaosioon olen koonnut yhteenvedon tutkielmani tuloksista, joita olen tarkastellut suhteessa aikaisempiin tutkimuksiin. Tutkielmani tulokset osoittautuivat osittain samansuuntaisiksi aikaisempien tutkimuksien kanssa. Tässä luvussa tarkastelen tutkielmaa myös kriittisestä näkökulmasta luotettavuustarkastelun yhteydessä ja tuon esille tutkielmani eettisyyteen vaikuttavia tekijöitä. Luvunlopuksi esittelen vielä jatkotutkimusideoita omalle tutkielmalleni.

6.1 Tulosten tarkastelu

Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjoissa sukupuoli määritellään erilaisten käsitteiden avulla. Aiheeseen liittyvissä oppikirjojen luvuissa tuodaan esille sukupuolen moninaisuus, mutta todella suppeasti. Aineiston oppikirjoissa sukupuoli saa määritelmät: biologinen sukupuoli, intersukupuoli sekä transsukupuoli. Jokainen edellä mainitusta käsitteistä määritellään lyhyesti ja ytimekkäästi. Vaikka aineiston oppikirjoissa kerrotaan sukupuolen olevan moninainen asia, oppikirjojen graafeissa jako on tehty binääriseen mies- ja naissukupuoleen. Binäärinen erotelu mies- ja naissukupuoleen koskee myös ihmisen biologista sukupuolta. Ihmisen biologisiin ominaisuuksiin liittyvissä oppikirjojen luvuissa jako miehiin ja naisiin on toki perusteltua. Esimerkiksi murrosiän tuomat muutokset naisen kehossa ovat erilaiset kuin miehellä ja siitä syystä asioista ei voida puhua yleisellä tasolla vaan binäärinen jako on välttämätön. Sukupuolen määritelmässä sukupuolen moninaisuus tuodaan esille, mutta sitä ei oteta huomioon muissa oppikirjojen luvuissa, vaikka ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta on perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainittu yhdeksi perusopetuksen tehtäväksi (Opetushallitus 2014a, 18).

Terveystiedon oppikirjoissa perusopetuksen vuosiluokilla 7–9 sukupuolen määritelmien lisäksi sukupuoli ilmenee eri tavoin teksteissä sekä kuvissa. Osassa terveystiedon oppikirjojen aiheita sukupuolella ei näyttäisi olevan merkitystä aiheen kannalta. Kyseisiin kuviin on mahdollisesti vain satumanvaraisesti otettu ihmisiä, sukupuolta sen enempää miettimättä. Osassa oppikirjan aiheita käsittelevissä teksteissä ja kuvissa kuitenkin esiintyy enemmän toisen sukupuolen edustajia. Aineiston oppikirjoissa naissukupuolta nostetaan enemmän esille esimerkiksi syömishäiriöihin liittyen

sekä teksteissä että kuvissa. Samanlainen yhteys tietotekstin ja kuvien välillä näkyy miessukupuolen esiin nostamisessa huumeisiin liittyen. Kiusaamisesta puhuttaessa yhteys tekstien ja kuvien välillä oli kuitenkin päinvastainen. Aineistossa kerrotaan poikien kärsivän enemmän kiusaamisesta, mutta vastaavasti kuvissa on kuvattu enemmän tyttöjä. On siis hankala päätellä ovatko kirjantekijät valikoineet oppikirjan kuvia tietoisesti sukupuolta ajatellen vai eivät.

Tutkielmani tulokset ovat osittain samansuuntaisia suhteessa aikaisempiin tutkimuksiin. Aikaisemmissa tutkimuksissa käy ilmi, että miessukupuoli ja maskuliinisuus ovat oppikirjoissa vahvemmin esillä ja miehet on kuvattu aktiivisina toimijoina. Miesten vahvempi asema oppikirjoissa tulee esille niin kotimaisissa kuin kansainvälisissäkin tutkimuksissa. (Evans & Davies 2000; Lee & Collins 2009; Osad'an, Belešová, & Szentesiová 2018; Palmu 2003; 1992; Tainio ja Teräs 2010.) Tutkielmassani yleisesti tarkasteltuna miesten asema ei ole vahvemmin esillä kuin naisten, vaan suurimmassa osassa aiheista mies- ja naissukupuoli on esitetty tasavertaisina. Tutkielmastani löytyy kuitenkin tietyt aihealueet, joissa miessukupuolen asema nousee esille samalla tavalla kuin aikaisemmissa tutkimuksissa. Miessukupuoli nousee selvästi esille harrastuksiin liittyen. Sukupuoli ja harrastukset -luokassa miehet kuvataan aktiivisina ja liikuntaa harrastavina, kun taas naisten harrastuksiin kuului liikunnan lisäksi esimerkiksi neulominen ja kuvataide. Sukupuoli ja ammatit -luokassa on myös nähtävissä stereotyyppistä vahvistavaa jaottelua. Samanlaisia tutkimustuloksia on tuonut esille esimerkiksi Lahelma & Gordon (1998) sekä Michel (1989). Aineistossani ammatit keskittyvät pääsääntöisesti terveydenhuollon ammatteihin, joissa naissukupuoliset ovat stereotyyppisesti useammin kuvattuina. Terveydenhuollon ammattiteissa miessukupuolen edustajat on kuvattu useammin lääkäreinä kuin hoitajina ja kuten jo aikaisemmin mainitsin, että kuva 24 kiteyttää hyvin ammatteihin liittyvät sukupuolistereotyyppit. Stereotyyppistä miesten ja naisten kuvaamista oli myös esillä tunteisiin ja ystävyyssuhteisiin liittyen. Naissukupuolen edustajat olivat useammin kuvattuna, tunteista puhuttaessa ja naisten välisiä ystävyyssuhteita on esitetty läheisempinä kuin miesten välisiä.

Kuvien tulkitseminen on kuitenkin aina katsojasta riippuvaista. Oppikirjojen kuvilla voidaan ajatella olevan viisi eri funktiota, jotka ovat tarkkaavaisuuden suuntaaminen, mielenkiinnon herättäminen ja asiassa pitäytyminen, muistitoimintojen tukeminen, ymmärtämisen edistäminen, oma-kohtaisen asiaan liittyvän pohdinnan herättäminen sekä tunne-elämysten ja eettisten kokemusten tarjoaminen (Hannus 1996, Piipon 2010, 7 mukaan.) Aineiston kuvissa, joissa sukupuolella ei ole

aiheen kannalta merkitystä on mielenkiintoista pohtia, herättävätkö ne omakohtaista pohdintaa lukijassa, jos kuvassa on esimerkiksi eri sukupuolen edustaja, mitä itse on. Samaa voi pohtia esimerkiksi seksuaaliseen suuntautumiseen liittyen. Rakkaussuhteisiin liittyvissä oppikirjojen kuvissa valtaosassa on kuvattuna heteropariskunta. Kuva heteropariskunnasta voi mahdollisesti herättää erilaista pohdintaa riippuen lukijan omasta seksuaalisesta suuntautumisesta.

6.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) on koonnut yhteen hyviä tieteellisiä käytäntöjä. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, tulosten talentamisessa ja esittämisessä sekä itse tutkimuksen arvioinnissa. Näiden lisäksi muiden tutkijoiden työ tulee ottaa huomioon sekä tutkimuksen tulee olla avointa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012, 6.) Tutkielmani noudattaa näitä kyseisiä hyviä tutkimuseettisiä periaatteita. Tutkielmaa tehdessäni olen pyrkinyt olemaan rehellinen, huolellinen ja tarkka. Olen rehellisesti kertonut, mitä olen tutkielmassani tehnyt sekä, mitkä asiat ovat voineet vaikuttaa sen tuloksiin. Olen kuvannut tutkielmani eri vaiheet auki ja kertonut yksityiskohtaisesti tekemästäni sisällönanalyysistä. Liitteistä löytyy myös näytteitä aineistosta ja luokittelusta. Kyseiset liitteet tuovat läpinäkyvyyttä tekemääni sisällönanalyysiin. Tuloksia esitellessäni olen myös tuonut esille näytteitä aineistosta. Aineistosta otetut näytteet tukevat tutkimustulosten esittämistä ja tuovat avoimuutta tulosten tulkitaan. Lisäksi tutkielmassani olen käyttänyt asianmukaisia viittauksia muiden tutkijoiden työhön.

Oppikirjatutkimuksessa aineiston hankinta ei itsessään tuota eettisiä ongelmia. Oppikirjat ovat kaikkien saatavilla eikä niiden käyttämiseen tarvitse pyytää erillistä lupaa. Oppikirjojen käyttämisen tutkimusaineistona varmistaa myös tutkijalle sen, että tutkittavien yksityisyyttä ei tarvitse erikseen ottaa huomioon. Käyttämäni aineisto oli osittain jo valmiiksi tekstimuodossa, joten tekstuaalisoinnin myötä tulevat mahdolliset virheet jäivät myös tutkielmassani vähäisimmiksi. Minun täytyi tekstualisoida aineistosta ainoastaan kuvat.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita. Pyrin kuitenkin tarkastelemaan tutkielmaani useammasta eri näkökulmasta käyttäen apunani Tuomen ja Sarajärven kokoamaa listaa. Luotettavuutta tarkastellessa esille nousee kysymykset totuudesta ja

objektiivisuudesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 118, 122.) Minun tutkielmassani on konstruktivistinen lähestymistapa, joten tutkielmani pohjalta en voi esittää yhtä objektiivista totuutta asiasta. Tutkielman tuloksissa on kyse minun omasta tulkinnastani. Etenkin oppikirjojen kuvat ovat hyvin monitulkintaisia. Tämän lisäksi on otettava huomioon, että minun tulkintani sukupuolesta oppikirjojen kuvia analysoidessani on binäärinen. Pohjimmiltaan en voi tietää, miten kuvissa esiintyvät henkilöt kokevat oman sukupuolensa ja tästä syystä olen tehnyt oman tulkintani pelkkien ulkoisten seikkojen perusteella. Näiden ulkoisten seikkojen avulla olen luokitellut ihmiset mies- tai naisukupuolen edustajiksi. Kerroin aikaisemmin luvussa 4.4 tutkimuksen toteuttamisen yhteydessä rajaavani aineistostani pois ääriviivojen kuvatut piirroshahmot, joiden sukupuoli ei kuvissa näy. *Vire 7–9* oppikirja poikkesi hieman kahdesta muusta aineiston oppikirjasta, koska siinä on valokuvien lisäksi esitetty näitä piirroskuvia. Osa piirroskuvien henkilöahmoista on kuvattu epärealistisina, koska esimerkiksi hiusten tilalla on vihreitä lehtiä. *Vire 7–9* oppikirjassa henkilöahmoja on myös kuvattu niin sanotulla piparkakku-ukko tyylillä. Henkilöstä on piirretty siis vain ääriviivat, ei vaatteita, ei hiuksia eikä mitään kehon muotoja. Luulen, että tällaisilla piirretyillä henkilöahmokuville on haluttu häivyttää sukupuoli kuvista ja tuoda oppikirjaan enemmän sukupuolineutraaliutta.

Kuvien ja kuvatekstien luokittelu on myös totuuden ja objektiivisuuden näkökulmasta haastavaa. Kuvat ja niiden kuvatestit voisivat nimittäin sopia useampaan luokkaan, joten luokittelu jonkun toisen tekemänä voisi olla hieman erilainen kuin minun tutkielmassani. Oppikirjoja tulee kuitenkin tarkastella kokonaisuutena, joten uskon, että erilaisesta luokittelusta huolimatta tutkimuksen tulokset olisivat hyvin samanlaisia kuin minun tekemässäni tutkielmassa.

Tutkielmani luotettavuutta lisää se, että siinä on tutkittu sitä, mitä oli tarkoituskin. Tutkielmani tulokset antavat vastauksen asettamiini tutkimuskysymyksiin. Olen myös perustellut valitsemani tutkimuskysymykset ja aineiston. Tutkielmassani olen tuonut myös esille, miksi lähdin tutkimaan kyseistä aihetta, ja miksi se on tärkeää. Tutkielman tekeminen lisäsi omaa tietoisuuttani sukupuolesta ja avasi silmäni omalle kapeakatseisuudelle. Kuten jo aikaisemmin toin esille, että olen kaivannut aineistossa esiintyvää sukupuolta mahdollisesti binäärisemmäksi, mitä se on tarkoitettu.

6.3 Jatkotutkimusaiheita

Tutkimus sukupuolesta perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppikirjoissa voisi laajentua kirjojen käyttäjien näkökulmaa tutkivaksi. Peruskoulun vuosiluokilla 7–9 opiskelevat antaisivat uutta näkökulmaa oppikirjojen tarkasteluun. Oppilaita tutkimalla päästäisiin käsiksi heidän kokemuksiinsa. Olisi mielenkiintoista tietää, miten perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 oppilaat kokevat sukupuolen määrittelemisen terveystiedon oppikirjoissa ja onko se heidän mielestään tarpeeksi laaja. Lisäksi voitaisiin selvittää, miten oppilaat kokevat sukupuolen esittämisen terveystiedon oppikirjoissa. Oppilaiden kokemuksia tutkimalla voitaisiin saada selville, millaisia käsityksiä perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 oppilailla on sukupuolesta ja sen moninaisuudesta.

Oppilaiden kokemusten lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia heidän luomia merkityksiä. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista selvittää, miten iso merkitys kuvissa esiintyvän henkilön sukupuolella on oppikirjan lukijalle. Lisäksi voitaisiin selvittää, onko sukupuolettomat piirroskuvat vai valokuvat perusopetuksen vuosiluokilla 7–9 opiskelevien mielestä samaistuttavampia tai tehokkaampia oppimisen kannalta. Valokuvat antavat varmasti erilaisen merkityksen oppikirjan käyttäjälle kuin piirroskuvat. Toisaalta myös kuvat ja tekstit yhdessä luovat erilaisia merkityksiä kuin esimerkiksi pelkkä valokuva.

LÄHTEET

- Aarnipuu, T. 2008. *Trans. Sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.
- Bazzul, J. & Sykes, H. 2010. The secret identity of a biology textbook: straight and naturally sexed. *Cultural Studies of Science Education* **6**, 265-286.
- Bergman, S. & Rantalaiho, L. 2002. *Women's studies and gender research in Finland: Evaluation report*. Helsinki: Academy of Finland.
- Butler, J. Hankala sukupuoli. 2006. Suomentaneet Pulkkinen, T. & Rossi, L-M. Helsinki: Gaudeamus
- Davis, G. & Wakefield, C. 2018. The intersex kids are all right? Diagnosis disclosure and the experiences of intersex youth. *Gender, Sex and Sexuality Among Contemporary Youth: Generation Sex*. Bingley: Emerald Publishing Limited, *Sociological Studies of Children and Youth* **23**, 43–65.
- Declan, H. 2017. *Trans voices: becoming who you are*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- Evans, L. & Davies, K. 2000. No Sissy Boys Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks. *Sex Roles* **42**, 255-270.
- Girshick, L. B. 2008. *Transgender Voices. Beyond Women and Men*. Hanover: University Press of New England.
- Greenberg, J. 2012. *Intersexuality and the law: why sex matters*. New York: New York University Press.
- Hannus, M. 1996. *Oppikirjan kuvitus. Koriste vai ymmärtämisen apu*. Turku: Turun yliopisto.
- Hearn, J. 2005. Miesten ja maskuliinisuuksien sukupuolistuminen tieteessä, tiedeyhteisössä ja tutkimuksessa. Teoksessa: L. Husu & K. Rolin (toim.) *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus, 170–199.
- Heikkinen, H. L. T., Huttunen, R., Niglas K. & Tynjälä, P. 2005. Kartta kasvatustieteen maastosta. *Kasvatus* **36**, 340–354.
- Holmes, M. 2007. *What is Gender? Sociological approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hsieh, H.-F. & Shannon, S.E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Sage Publications, Qualitative Health Research* **15**, 1277–1288.
- James, S., Herman, J., Rankin, S., Keisling, M., Mottet, L., Anafi, M. 2016. *The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey*. Washington, DC: National Center for Transgender Equality.

- Jokinen, A. 2010. Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa: T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 128–138.
- Juvonen, T. 2016. Irtiottoja sukupuolen luonnollisuudesta. Teoksessa M. Husso & R. Heiskala (toim.) Sukupuolikysymys. Helsinki: Gaudeamus, 30–50.
- Juvonen, T. 2010. Naisaktiivisuuden muuttuvat ehdot. Teoksessa: T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) Tampere: Vastapaino, 257–273.
- Juvonen, T., Rossi, L-M. & Saresma, T. 2010. Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa: T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 9–20.
- Kannas, L. 2005. Terveystieto-oppiaineen olemusta etsimässä. Teoksessa L. Kannas & H. Tyrvänen (toim.) Virikkeitä terveystiedon opetukseen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–19.
- Kettunen, L. 2010. Kyllä vai ei. Peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lahelma, E. & Gordon, T. 1998. Rajankäyntiä- sukupuoli opetussuunnitelmassa ja koulun käytännössä. Teoksessa A- L. Arnesen (toim.) Eroja ja yhtäläisyyksiä. Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitoksen julkaisuja **17**, 91–106.
- Lee, J.F.K. & Collins, P. 2009. Australian English- language textbooks: the gender issues. *Gender and Education* **21**, 353–370.
- Michel, A. 1986. Down with stereotypes! Eliminating sexism from children's literature and school textbooks. Pariisi: Unesco.
- Oakley, A. 1972. *Sex, Gender and Society*. Lontoo: Temple Smith.
- Opetushallitus 2015. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015.
- Opetushallitus. 2014a. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.
- Opetushallitus. 2014b. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.
- Osad'an, R., Belešová, M., & Szentesiová, L. 2018. Sissies, Sportsmen and Moms Standing over Stoves. Gender aspect of readers and mathematics textbooks for primary education in Slovakia. *Foro de Educación* **16**, 243–261.
- Palmu, T. 1992. Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. *Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu* 2008. Julkaisu aikaisemmin teoksessa: S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.) *Letit liehumaan: Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 301–313.

- Palmu, T. 1999. Kosketuspintoja sukupuoliin: opettajat, ruumiillisuus ja seksuaalisuus. Teoksessa T. Tolonen (toim.) *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 181–202.
- Palmu, T. 2003. Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. *Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia **189**.
- Peltonen, H. 2005. Terveystiedon opetusta ohjaava lainsäädäntö ja opetussuunnitelman perusteet. Teoksessa H. Peltonen & L. Kannas (toim.) *Terveystieto tutuksi- ensiapua terveystiedon opettamiseen*. Helsinki: Opetushallitus, 37–52.
- Rossi, L-M. 2006. Mainonta sukupuolituotantona. Teoksessa A. Mäkelä, L. Puustinen & I. Ruoho (toim.) *Sukupuolishow*. Helsinki: Gaudeamus, 62–79.
- Rossi, L-M. 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen *Käsikirja sukupuoliin*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Schreier, M. 2014. Qualitative Content Analysis. Teoksessa U. Flick (toim.) *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis*. Lontoo: SAGE, 170–183.
- Seitamaa-Hakkarainen, P. 2020. Kvalitatiivinen sisällönanalyysi. <https://metodix.fi/2014/05/19/seitamaa-hakkarainen-kvalitatiivinen-sisallon-analyysi/> Luettu 7.5.2020
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. 2010. Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajakoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 25–40.
- Tainio, L., Palmu, T. & Ikävalko, E. 2010. Opettaja, oppilas ja koulun sukupuolistunut arki. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.) *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* Jyväskylä: PS-kustannus, 13–20.
- Tainio, L. & Teräs, T. 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2010:8.
- Takala, T. (toim.) 1989. Kasvatustieteiden perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Oppimateriaaleja 2/1989.
- Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012. Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvojulkaissuja 2012:1. (Luettu 11.11.2019)
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. 2019. Sukupuolentutkimus. Päivitetty: 7.10.2019. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolentutkimus> Luettu 20.11.2019
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki.

- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2005. Didaktiikan perusteet. Helsinki: WSOY
- Vilkka, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Viola, A. 2016. Intersex narratives: shifts in the representation of intersex lives in North American literature and popular culture. Bielefeld, Germany: transcript Verlag.

Opinnäytteet

- Elonen, J. 2018. Sukupuolen esiintyminen maantiedon oppikirjoissa. Helsingin yliopisto. Kulttuurimaantiede. Pro gradu -tutkielma.
- Heinonen, J. 2007. Kirjallisuushistorian sukupuoli- Suomen kirjallisuushistorioiden rakentuminen sukupuolen näkökulmasta lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa. Tampere 2007. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma.
- Kallio, E. & Rehn, M. 2003. Piilo-opetussuunnitelma sukupuolinäkökulmasta kolmannen luokan matematiikan oppikirjoissa. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Korhonen, T. 2010. Sukupuoli ala-asteen uskonnon ja elämäntietämystiedon oppikirjojen kuvissa. Humanistinen tiedekunta. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma.
- Villanen, P. 2011. Armas, Tero ja Moilanen –sukupuoli kolmannen luokan oppikirjoissa. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Piippo, A-M. 2010. Peruskoulun yläluokkien oppikirjojen kuvat oppilaiden virheellisten ennakkokäsitysten vahvistajina: valo ja siihen liittyvät ilmiöt. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma.

LIITTEET

LIITE 1. Syke 7–9 oppikirjan luvut pääluvuittain.

	Syke 7	Syke 8	Syke 9
Terveystä hyvinvointia	1–4		
Terveelliset elämäntavat	5–11		
Riippuvuus ja päihteet	12–15		
Terveys ja sairaus arjessa	16–20		
Minä ja muut		21–25	
Kehittyvä seksuaalisuus		26–31	
Turvallisuus terveyden tukena		32–36	
Terveys yhteiskunnassa			37–39
Ruoka ja hyvinvointi			40–42
Mielen hyvinvointi			43–45
Päihteetön terveys			46–48
Kansantaudit			49–55

LIITE 2. *Vire 7–9* oppikirjan luvut pääluvuittain.

Hyvää oloa terveydestä	1–3
Hyvinvointia arjessa	4–7
Päihtetöntä elämää	8–11
Olo turvalliseksi	12–16
Ainutlaatuinen sinä	17–20
Iloa ja vastuuta seksistä	21–26
Nautintoa ravinnosta	27–30
Virettä elämään	31–33
Epävireessä	34–37
Hyvinvointi on yhteinen asia	38–40

LIITE 3. Voimaa 7–9 oppikirjan luvut pääluvuittain.

Terveydestä voimaa	1–4
Mielen hyvinvointi	5–10
Terveyttä tukevat elintavat	
Säännöllisyydestä terveyttä	11–14
Elinvoimaa liikunnasta	15–17
Elämän eväät	18–22
Kasvu ja seksuaalisuus	
Kasvu aikuiseksi	23–26
Vastuuta läheisyyteen	27–33
Riippuvuudet	
Riippuvuuksien syitä ja vaikutuksia	34–35
Tupakka ja nuuska	36–37
Alkoholi	38–40
Huumeet ja lääkkeiden väärinkäyttö	41–42
Turvallisuus uhattuna	43–47
Terveys koetuksella	
Mieli koetuksella	48–52
Jos sairastun	53–56
Kansantaudit	57–63
Ympäristö ja terveys	64–69

LIITE 4. Näyte aineistosta *Syke* 7–9.

<p>27. seksuaalisuuden monet muodot</p>	<p>seksuaalisuuteen kuuluu sukupuoli...</p> <p>sukupuolen moninaisuus (otsikko)</p> <p>biologinen sukupuoli, onko hän tyttö vai poika</p> <p>intersukupuolinen...molempien sukupuolien ominaisuuksia</p> <p>kaikki ei koe olevansa biologista sukupuoltaan</p> <p>transihmiset ja transsukupuoliset (käsitteen määrittelyä)</p> <p>transvestiitti...miehinen ja naisellinen puoli</p> <p>suurimmalla osalla ihmisistä seksuaalinen suuntautuminen kohdistuu vastakkaiseen sukupuoleen</p> <p>omasta sukupuolesta kiinnostuneet...</p> <p>kummastakin sukupuolesta kiinnostuneet..</p>	<p>tyttö lapsi korkokengissä, laittaa huulipunaa (roolileikit)</p> <p>nuori tyttö ja poika kävelee käsikädessä (seurustelusuhteessa ei kannata kiirehtiä)</p> <p>nainen ja mies pötköttää lähellä (hellyys ja läheisyys kahvistavat parisuhdetta)</p> <p>nainen laittaa toiselle naiselle sormuksen (tasa-arvoinen avioliittolaki)</p> <p>mies ison julisteen edessä, julisteessa kaksi miestä ilman paitaa (seksiin törmää nykyään kaikkialla, esim. vähäpukkeisten ihmisten kuvat)</p>	<p>mies ja nainen makoilee sängyllä käsikädessä</p>
<p>28. vastuullista seksiä</p>	<p>pojat voivat harjoitella kondomin käyttöä itsetyytytyksen yhteydessä</p> <p>Naisen kiihottuessa...</p> <p>Miehellä seksuaalinen kiihottuminen...</p> <p>Antin tarina ekasta kerrasta Emmen kanssa</p> <p>miehen orgasmiin kuuluu...miehen yleensä helpompi saada orgasmi</p>	<p>nuori poika haluaa tyttöä takaapäin (halaaminen ja suutelu on tapoja osoittaa rakkautta)</p> <p>kaksi naista makoilee lähellä toisiaan kädestä pitäen (ihminen kaipaa läheisyyttä)</p> <p>Kouluterveyskyselyn tuloksia nuorten seksikokemuksista,</p>	<p>nuori tyttö pojan sylissä</p>

LIITE 5. Näyte aineiston luokittelusta.

Seksuaalisuus

miksi joku kiinnostuu saman sukupuolen..

jos ihastuu samaa sukupuolta...

Joku saattaa huomata ihastuneensa samaa sukupuolta olevaan.

samalla tavalla kun heterot pojat eivät ihastu jokaiseen tyttöön, eivät homopojatkaan ihastu jokaiseen poikaan

poika- ja tyttöparit

nuoret kiinnostuneita pornosta, koska kiinnostaa miltä toisen sukupuolen alaston keho näyttää..

seksuaalisen kehityksen eteneminen 1. sukupuolierot

seksuaalisuuden fyysiseen puoleen kuuluu esim. sukupuoli..

Välillä voi ihastua tyttöihin, välillä poikiin

ihminen joka ihastuu vastakkaiseen sukupuoleen...

eroottisesti samasta sukupuolesta kiinnostunutta kutsutaan..

Biseksuaali voi tuntea vetoa molempiin sukupuoliin tai että sukupuolelle ei ole väliä

nainen ja mies kondomin kanssa

seksuaaliseen kaltoinkohteluun voi syllistyä mies tai nainen, saman tai eri sukupuolen edustaja

pojat joutuvat seksuaalisen häirinnän uhriksi yhtä usein kuin tytöt

Homoseksuaalisuudesta puhutaan kun tunteiden kohteena on sama sukupuoli. Jos kyseessä on

naiset, voidaan puhua lesboista.

osa tuntee vetoa samaan ja eri sukupuoleen...

tunteet liittyvät myös persoonallisuuteen ja sukupuoleen

kuva miehestä (media luo virheellisiä mielikuvia siitä, miten tärkeää ulkonäkö seksuaalisuudessa on)

boriksen tarina ekasta kerrasta

Venlan tarina ekasta kerrasta

seksuaalisuuteen kuuluu sukupuoli...

suurimmalla osalla ihmisistä seksuaalinen suuntautuminen kohdistuu vastakkaiseen sukupuoleen

omasta sukupuolesta kiinnostuneet...

kummastakin sukupuolesta kiinnostuneet..

mies ison julisteen edessä, julisteessa kaksi miestä ilman paitaa (seksiin törmää nykyään kaikkialla,

esim. vähäpukeisten ihmisten kuvat)

Antin tarina ekasta kerrasta Emman kanssa